

**УКРАЇНА ПАМ'ЯТАЄ І СВІТ
НЕ ЗАБУДЕ**

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ

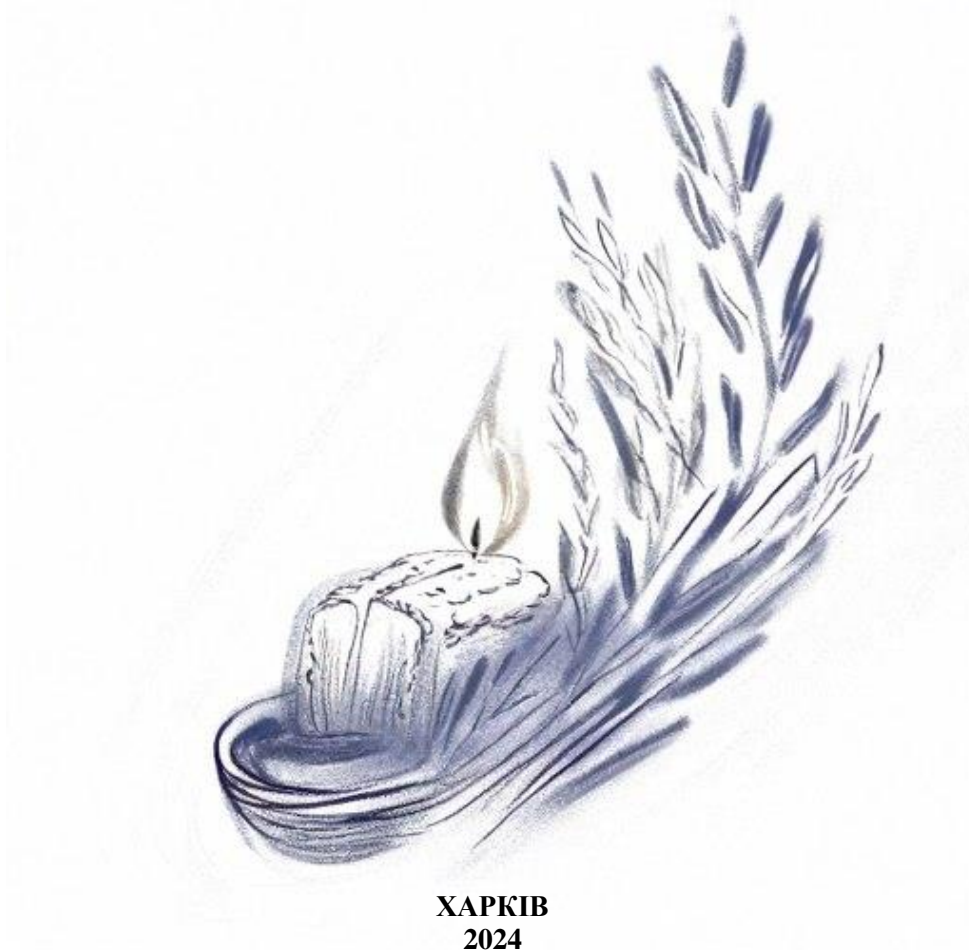
**ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА СТАНЦІЯ ЮНИХ ТУРИСТІВ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

**90-М РОКОВИНАМ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ
В УКРАЇНІ – ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ**

УКРАЇНА ПАМ'ЯТАЄ І СВІТ НЕ ЗАБУДЕ

(матеріали обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді)

**ХАРКІВ
2024**

УДК 37.035

ББК 74.200.5

Матеріали обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Україна пам'ятає і Світ не забуде», присвяченої 90-м роковинам Голодомору 1932-1933 років в Україні – геноциду Українського народу

[упорядники: Скриль І. А., Пристюк Н.П.] Х.: 2024 – 42 с.

У збірці представлені кращі пошуково-краєзнавчі роботи учнівської молоді закладів освіти Харківщини – учасників обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Україна пам'ятає і Світ не забуде», присвяченої 90-м роковинам Голодомору 1932-1933 років в Україні – геноциду українського народу.

Матеріали збірки можуть бути корисними учням, студентам, педагогічним працівниками закладів загальної середньої, позашкільної, вищої освіти, всім, хто цікавиться історією рідного краю.

Роботи надруковані в авторській редакції.

Упорядники: Пристюк Н.П., методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, Скриль І. А., завідувачка краєзнавчим відділом Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Відповідальна за випуск: Редіна В.А., директор Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

В історії бурхливого ХХ-го століття Голодомор 1932-33 років в Україні посідає особливе місце.

Перший масовий голод, що розпочався відразу ж після придушення української революції, охопив значну частину України: Запорізьку, Донецьку, Катеринославську, Миколаївську, Одеську губернії. Причини його частково мали об'єктивний характер - посуха 1921 року, економічні наслідки першої світової та громадянської воєн. Але найголовнішими чинниками стали: крах сільськогосподарської практики тодішнього режиму, скорочення посівних площ у колишніх хлібородних районах внаслідок політики воєнного комунізму, директивні методи компартійного керівництва, яке розподіляло наявні продресурси на користь промислових центрів, передусім тих, що знаходилися поза межами України.

Голод 1932-33 років охопив ті ж самі регіони України, але цього разу його спричинили, насамперед, політичні чинники. Голодомор 1932-1933 рр. був не випадковим явищем природного чи соціального походження, а наслідком цілеспрямовано застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом.

Масове фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом було свідомим терористичним актом сталінської політичної системи проти мирних людей, проти українців як нації і, зокрема, проти селян як класу. Внаслідок чого зник не тільки численний прошарок заможних і незалежних від держави селян-підприємців, але й цілі покоління землеробського населення. Було підірвано соціальні основи нації, її традиції, духовну культуру та самобутність. Головною метою організації штучного голоду був підрив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади та забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення.

Протягом січня-травня 2023 року відбувалася Всеукраїнська краєзнавча акція учнівської молоді «Україна пам'ятає і Світ не забуде». До участі в обласному етапі Акції було подано 128 дослідницьких робіт учнів закладів загальної середньої та позашкільної освіти Харківщини з районів Харківської області: Богодухівського, Ізюмського, Красноградського, Лозівського, Харківського, а також районів міста Харкова.

У своїх роботах юні краєзнавці Харківщини досліджували соціально-економічні умови виникнення Голодомору 1932-1933 р.р. на Слобожанщині, долі жителів населених пунктів Харківщини, трагічні наслідки злочину проти України.

Ми повинні знати маловідомі трагічні сторінки нашої історії для запобігання причин їх повторення.

ЗМІСТ

<i>Клименко Яніна.</i> ВАЛКІВСЬКИЙ РАЙОН В ПЕРІОД ГОЛОДОМОРУ: ДОЛЯ ЖИТЕЛІВ СЕЛА СНІЖКІВ.	5
<i>Оробей Владислав.</i> НАСТУП НА ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ (1932–1933) НА ХАРКІВЩИНІ У СВІТЛІ УСНОЇ ІСТОРІЇ.	11
<i>Димар Захар.</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМЧНІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГОЛОДУ 1932–1933 РОКІВ. НА СЛОБОЖАНЩИНІ.	16
<i>Безценний Євгеній.</i> ТРАГЕДІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ НА НОВОВОДОЛАЖЧИНІ.	21
<i>Калініна Дар'я.</i> «КРИВАВА РАНА НА ВІКИ...».	25
<i>Сухар Дар'я.</i> КРИНИЦЯ ПАМ'ЯТІ ЛЮДСЬКОЇ.	28
<i>Харківський Іван.</i> МОВЧАЗНІ СВІДКИ ГОЛОДОМОРУ.	33
<i>Цапенко Денис.</i> КОЛИ ВБИВАЮТЬ ГОЛОДОМ, ДІЛИТИСЬ ХЛІБОМ — ПОДВИГ.	41

ВАЛКІВСЬКИЙ РАЙОН В ПЕРІОД ГОЛОДОМОРУ

ДОЛЯ ЖИТЕЛІВ СЕЛА СНІЖКІВ

Клименко Яніна, учениця 9 класу Олександрівського ліцею імені Івана Буряка Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області
Керівник: **Нужа Юлія Павлівна**, вчитель історії

Голодомор 1932-1933 років – це один із найбільш жорстких злочинів проти українського народу. Його узагалі слід розглядати окремою сторінкою нашої історії – на своєму шляху український народ зазнав чимало трагічних випробувань, однак усе, що випало на його долю у той нібито мирний час затьмарило своїм жахом навіть воєнне лихоліття.

Центральний виконавчий комітет та Рада народних комісарів СРСР 16 березня 1927 року прийняли спільну постанову про колективні та радянські сільські господарства. Повесні 1929 року у Валківському районі, як і по всій Україні, почалася колективізація. Перші колгоспи насильно спочатку створювалися на базі невеличких артільей, комун та ТЗОтів, які ще раніше об'єднували селян для спільного обробітку землі. Селяни пробували чинити опір, та їх примушували записуватись у колгоспи. Велася вперта, насильницька агітація за створення колгоспів, для чого по селах їздили члени компартії, комсомольці, працівники державних установ. Тих селян, які не хотіли вступати в колгосп, почали арештовувати, розкуркулювати і сім'ями виселяти у північні райони Радянського Союзу. Одним з перших у Валківському районі було створено колгосп «Більшовик» у селі Сніжків. Дві невеликі артілі «Червоний прапор», якою керував А.І.Кузьменко та «Шлях до культури», якою керував О. С. Курибіда. Ранньою весною 1929 року зусиллями райпарткому було об'єднано в колгосп «Більшовик». У перший колгосп району увійшло 97 чоловік. Це вважалося великим успіхом.

На 1 травня 1931 року у Валківському районі було створено 194 колгоспи (4 – комуни, 180 – артільей, СОЗів – 10). Було усупільнено 47237 гектарів землі. Колгоспи об'єднали 12157 селянських дворів. На колгоспні ферми було доставлено 7356 волів та коней і 1393 корови.

Щоб виконати план хлібозаготівель на злісних не здавачів хліба накладалися непосильні штрафи та розкуркулення селян. Все це робилося з єдиною ціллю – упокорити непокірних і змусити їх дати згоду на вступ до колгоспу. Сотні валківських сімей, в числі яких були найпрацездатні, найдосвідчені хлібороби, назавжди покинули рідні села, щоб згинуть у снігах Уралталька, Солікамська, Тобольська та Коношу (саме там було найбільше виселених з Валківського району).

Пік голоду у нашому районі, припав на весну–літо 1933 року. Смертність в районі була настільки великою, що окремі сільські ради не стали вести навіть реєстрацію померлих. Партійне керівництво району вигрібали останні залишки продовольства в селянина і продовжували везти продукти харчування за кордон. А селянин харчувався корою дерев, викопували десь мерзлу картоплю, буряки, варили цибулю. Коли настала весна пекли мантулики з кропиви та ловили равликів з ставків. Люди сотнями помирали щоденно, почастишали факти трупоїдіння, канібалізму.

Переглядаючи архів Валківської районної газети «Сільські новини», я прочитала статтю Нерівного Льва Миколайовича, який розповідав про діяльність свого діда під час голодомору 1932–1933 років. Мене зацікавила ця інформація і почала я збір інформації про Давида Васильовича з Валківської енциклопедії.

Нерівний Давид Васильович, 1890 року народження, народився в селі Сніжків, походив з бідної селянської родини. В молодості батракував у поміщиці Г. Задонської, а потім працював конюхом у Харкові. У 1914–1917 роках перебував на фронтах Першої світової війни (демобілізувався унтер-офіцером). З 1918 року жив у Сніжкові, де був бідняком – одноосібником, а потім завідувачим продовольчим відділом Сніжківського волвиконкому. У 1926–1933 роках –

голова Сніжківської сільської ради, а також завідувач райземвідділом, райколгоспспілки, МТС. З 1930 року – член КПРС. У 1933–1941, 1943–1955 роках – голова сніжківського колгоспу «Більшовик». З колгоспною худобою був евакуйований 1941 році до Казахстану, де працював головою сільської ради. В 1943 році повернувся до Сніжкова і знову очолив колгосп, взяв активну участь у його відбудові. Відіграв певну роль у становленні колгоспного будівництва в районі. Неодноразово брав участь у ВДНГ у Москві, у чисельних обласних, республіканських та всесоюзних нарадах. Нагороджений двома орденами Леніна, медалями «За трудову доблесть» і «Доблесний труд у Великій Вітчизняній війні», автомобілем «Победа». Помер 6 листопада 1956 року, похований у селі Сніжків. [2.2 с. 253]

Рис. 1. Нерівний Давид Васильович

Поліщук Тамара Вікторівна – директор Валківського районного краєзнавчого музею, про Д. В. Нерівного писала, що він голова колгоспу із села Сніжків Валківського району Харківської області — один із тих, хто у часи смертельного голоду рятував своїх односельців. Не маючи змоги захистити від лютої смерті доросле населення Сніжкова і навколишніх сіл, він на початку моровиці влаштував у чотирьох хатах, звідки напередодні вигнали так званих куркулів, притулок для місцевих дітей. Підгодовував їх чим міг і завдяки цьому зберіг десятки життів. Одним із помічників Давида Васильовича у порятунку дітлахів був відомий в Україні валківський земський лікар Данило Михайлович Іванов.

У роки післявоєнного голоду сніжківський керівник, піддаючи себе ризику, також тишком-нишком підтримував селян: дозволяв під виглядом очищення посівів від бур'янів зрізати колоски на усупільнених полях, давав на тимчасове утримання багатодітним сім'ям колгоспних корів тощо.

Давид Нерівний, який походив із багатодітної сільської родини, мав репутацію мудрої людини, талановитого керівника. За своє майже двадцятирічне головування він перетворив колгосп на багатогалузеве самодостатнє господарство, що славилася на цілу країну. Всі, хто знав цього славного чоловіка, завжди згадують його з повагою і вдячністю.

Спогади Нерівного Льва Миколайовича про діяльність свого дідуся

Нерівний Лев Миколайович проживає в селі Серпневе. Я разом з вчителем історії домовилися з ним про зустріч. Основна мета зустрічі – запис спогадів про дідуся та його діяльність під час голодомору.

Протокол інтерв'ю.

Інтерв'ю з Нерівним Львом Миколайовичем

Інтерв'юер: Клименко Яніна, Нужа Ю. П.

Транскрипція: Нужа Ю. П.

Вид інтерв'ю: нотування очної бесіди

Нужа Юлія (Н.Ю.): Доброго дня! В районній газеті «Сільські новини» від 6 жовтня 2017 року прочитали статтю про Голодомор на Валківщині, де Ви розповідаєте про свого дідуся Нерівного Давида Васильовича. Не могли б Ви розповісти все, що пам'ятаєте про його діяльність.

Нерівний Лев (Н.Л.): Мені приємно зустрітися з Вами, я готовий дати відповіді на ваші запитання. Почну із себе. Народився в селі Сніжків, в родині колгоспників. Закінчив Харківський університет, історичний факультет.

До 1973 року працював вчителем історії в Сніжківській школі.

З 1973 по 1995 роки працював вчителем історії і директором школи в селі Дмитрівка Черкаської області. (місто проживання та праці обрали з жінкою дивлячись на історичну карту). В 1995 році повернувся на Батьківщину. Проживаю в селі Серпневе Валківського району.

К.Я.: Що Вам відомо про діяльність свого дідуся під час Голодомору?

Н.Л.: Мій дід відома людина Валківщини. Про нього писав Іван Лисенко у Валківській енциклопедії. Він був головою колгоспу «Більшовик» і вивів його у передові в районі. Доречі, мій батько, Нерівний Микола Давидович, теж був головою цього колгоспу, приймав іноземні делегації, але про нього нічого не написали. Мій дід очолив колгосп в 1933 році, коли був пік голодомору. Багато вже людей в той час померло. Щоб врятувати сніжківських дітей від голодної смерті він звів їх усіх у чотири хати, організувавши притулок. Хати ці належали розкуркуленим і дітей назбирав 210 душ не тільки зі Сніжкова, а і з сусідських сіл. Всіх дітей врятували в тому притулку, а дорослі помирали. Їх візник вивозив на кладовище. Якби дітей своєчасно не забрали у притулок їх спіткала доля дорослих.

К.Я.: Хто допомагав Вашому дідуся утримувати цей притулок?

Н.Л.: Одними із активних помічників Давида Васильовича у порятунку дітей були – валківський земський лікар Данило Михайлович Іванов та Катерина Гнатівна Твердохліб. Вам відомі ці люди?

Ю.П.: Про лікаря я мало що знаю, а про Катерину Твердохліб читала та чула. Це відома ланкова Сніжкова, яка прожила 102 роки нелегкого, насиченого подіями життя.

Н.Л.: Так, саме вона працювала в тому притулку прибиральницею, і за дітьми доглядала і на кухні поралася, і по продукти до Валок їздила в лікарню до Іванова. Лікар, щоб не знали інші, давав дитячому притулку муку, цукор, крохмаль. Ці продукти допомогли вижити дітворі.

К.Я.: Яка доля цих дітей після голоду 1933 року?

Н.Л.: Діти, чії батьки не померли повернулися у свої родини, а ті хто стали сиротами колгосп відправив до Валківського дитячого будинку. Кажуть немовлят залишили в селі. Дуже багато родин померло повністю. У Сніжкові були пусті хати, в які за рік заселили новими родинами з Київщини.

К.Я.: Мабуть, багато людей, які залишилися живими були вдячні Вашому дідусяві.

Н.Л.: Вони були вдячні і після його смерті. Коли я був на кладовищі та прибирав могилу діда до мене підійшла жінка у віці і запитала: «Хто приходиться мені цей чоловік?». Я відповів, що це мій дід, Нерівний Давид. Жінка розплакалася і розповіла, що під час голоду в 1933 році він спас її та її родину від голодної смерті. Кожного ранку він на бричці приїздив до школи. У нього під лавою у сіні був прихований бідон з молоком і буханка хліба. Хліб випікала в їдальні для робітників колгоспу Гарпина Кирилівна, моя бабуся. Давид Васильович давав кожній дитині кружку молока і шматочок хліба. Ми, діти, молоко пили, а хліб приховували для менших братів, сестер та батьків, які чекали нас вдома зі школи. Вони вже знали, що зі школи ми прийдемо з хлібом Доброю він був людиною, земля йому пухом.

Ю.П.: Дійсно, в той час це було великим вчинком і дуже ризикованим.

Н.Л.: Так, мій дід був справжнім героєм.

К.Я.: А звідки ви дізналися про події 30-х років? Ви народилися в 1946 році.

Н.Л.: Мені було 10 років, коли помер дідусь. Щось він мені розповідав, а більшість я дізнався від свого батька.

Ю.П.: Ви своїм дітям розповідали про своїх героїчних пращурів?

Н.Л.: Моя донька Наталія Дашківська, що мешкає у Черкасах і працює вихователькою у дитячому садку, з нагоди 60-х роковин смерті Давида Васильовича Нерівного вишила його портрет. Ми із жінкою Світланою Іванівною, на прохання доньки передали його у подарунок Валківському краєзнавчому музею.

Л.В.: Яке ваше особисте ставлення до подій голодомору?

Н.Л.: Мій дідусь – Нерівний Давид Васильович був дійсно героїчною людиною, бо ризикуючи власним життям, він врятував життя не одній родині. І дружина Давида Васильовича під час Другої світової війни врятувала від неминучої смерті єврейську родину. Горпина Кирилівна, яка залишилася в окупованому німцями Сніжкові, переховувала у своїй хаті матір і сина на прізвище Дейч, які втекли із Харкова. Я пишаюся тим, що я народився в такій родині.

Ю.П.: Дуже дякую за інтерв'ю, за розповідь про ті нелегкі часи та шире спілкування! Це було цікаво та повчально.

К.Я.: Дякую, багато нового дізналася про роки голоду на Валківщині. Приємно було з вами спілкуватися. Нехай вам щастить.

Н.Л.: Я задоволений, що є люди, які цікавляться подіями Голодомору нашого краю. Бажаю вам жити у мирі та злагоді і ніколи не дізнатися, що таке голод.

Рис. 2. Нерівний Лев Миколайович з портретом дідуся

Особистий коментар

Про Нерівного Давида Васильовича до цього інтерв'ю ми знали дуже мало, тільки те що могли прочитати у районній пресі. Але поспілкувавшись з його онуком Нерівним Львом Миколайовичем, ознайомившись з краєзнавчою літературою, ми зрозуміли що це був сільський трудівник, відданий рідному краю. Він піклувався не тільки про колгоспне майно, найголовніше він турбувався про людей. В ті суворі часи, він, ризикуючи власним життям, допомагав вижити своїм односельчанам, за що вони вдячні йому і сьогодні.

Я зрозуміла, що потрібно розкривати історію Голодомору на прикладах наших односельців, щоб всі усвідомлювали, що голод був не «десь там», а у нашому селі, районі.

Голодомор ... Моторошне слово. Страшне слово. У довіднику з історії України сказано: «Голодомор – явище, що виявляється у позбавленні населення мінімуму необхідних продуктів харчування і призводить до зміни в кількості населення. Голодомор виникає внаслідок неврожаю, воєн, через недосконалість господарської системи. В окремих випадках голодомор організується штучно з метою винищення певних груп населення... для досягнення політичних цілей». Це слово страшне не тільки тим, що означає трагедію, смерть, загибель багатьох людей, а тим, що ця гибель – частина нелюдського задуму, що вона влаштована штучно. Неможливо уявити, що хтось міг спланувати страждання мільйонів людей.

Голодомор 1932–1933 років – це один із найбільш жорстких злочинів проти українського народу. Його узагалі слід розглядати окремою сторінкою нашої історії – на своєму шляху український народ зазнав чимало трагічних випробувань, однак усе, що випало на його долю у той нібито мирний час затьмарило своїм жахом навіть воєнне лихоліття.

Це не перебільшення. Голодомор став національною катастрофою. Тільки протягом 1932–1933 років загинула п'ята частина сільського населення України, і тому історія примушує нас пам'ятати ті страшні і водночас сумні її сторінки.

Мабуть не варто повторювати те, що діялось в Україні в тридцяті роки. Про це сказано словами очевидців, знято неймовірна кількість документальних фільмів і написано тисячі матеріалів та художніх творів.

У шкільному музеї є стенд, присвячений голодомору, на якому знаходяться фотографії зустрічей з очевидцями страшних років, список померлих та свідчення живих людей.

Ці свідчення очевидців є не тільки мешканців села Олександрівка. Учні школи записували спогади своїх прабабусь, зі слів бабусь або батьків, які мешкають в сусідніх селах: Рідкодуб, Корсунове, Благодатне, Ландишево, Серпневе. Є навіть спогади очевидців села Божківка Коломацького району, бо наші учні не залишилися байдужими до подій 1932–1933 років. У цьому році до фонду музею потрапить ще один спогад голодомору села Сніжків. Ці спогади переконують мене в тому, що голод – це трагедія насамперед українських простих людей – селян. Від суцільної колективізації, хлібозаготівель, розкуркулення та масових репресій зазнали великих людських і матеріальних втрат українці. Голод був не просто штучним, а рукотворним, тобто свідомо створений тодішнім політичним керівництвом. Але були люди, які ризикували власним життям і допомагали вижити іншим, бо думали про майбутнє свого народу. Всі, хто вижив в ті страшні роки, завжди згадують своїх рятівників з шанобою і вдячністю. Такою людиною був голова сніжківського колгоспу «Більшовик» – Давид Васильович Нерівний, який сам походив із багатодітної сільської родини, мав репутацію мудрої людини і тямущого ватажка.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

1.1. Столиця відчаю. Голодомор 1932–1933 рр. на Харківщині вустами очевидців., Харків–Нью-Йорк–Львів, 2006

1.2. Чорні жнива: Голод 1932–1933 років у Валківському та Коломацькому районах Харківщини: (Документи, спогади, списки померлих) – Київ, Харків–Нью-Йорк, Філадельфія, 1997

1.3. Поліщук Т., Знати правду про українську Голгофу.// Сільські новини. - 2007. - 24 листопада.- С.1

1.4. Інтерв'ю з Нерівним Левом Миколайовичем від 14 вересня 2019 р.; с. Серпневе Валківський район. Інтерв'юер : Лев Нерівний.

2. Література

2.1. Железняк М.М., Валківщина у «божевільному» столітті: Краще знавче видання. Харків: «Федерко», 2014, 406 с.

2.2. Лисенко І.Б Валківська енциклопедія. Енциклопедичне видання. -К.: Рада, 2000. - 400 с.: іл..

2.3. Поліщук Т.В.б Стомилає ластівка завзята. Документально-біографічний нарис.- Харків: «Константа», 2003. -120с.

ДОДАТКИ

Фото 1. Актив колгоспу «Більшовик». У середньому ряду третій зліва – голова колгоспу Д. В. Нерівний. Фото 30-х років.

Фото 2. Лев і Світлана Нерівні із портретом-дарунком у Валківському краєзнавчому музеї.

НАСТУП НА ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ (1932–1933) НА ХАРКІВЩИНІ У СВІТЛІ УСНОЇ ІСТОРІЇ

Оробей Владислав, учень 10-Б класу Комунального закладу «Харківський ліцей № 147 Харківської міської ради»

Керівник: **Качан Юлія Вікторівна**, к.і.н., вчитель історії Комунального закладу «Харківський ліцей № 147 Харківської міської ради»

Голодомор-геноцид 1932–33 років став черговою спробою радянської влади знищити українську націю. Однією зі стадій цього процесу була руйнація національної Української церкви шляхом репресії її діячів. Влада проводила широкомасштабні кампанії з арештів священників та закриття церков. Сотні діячів культу було поневолено та відправлено до таборів ГУТАБу, де багато хто загинув. Деякі з них були страчені або змушені прийняти атеїстичні погляди. Крім того, влада проводила активну антирелігійну пропаганду, спрямовану на знищення релігійних традицій та вірувань. Церковні служителі та віруючі ставали жертвами цієї пропаганди та репресій. В другій половині 20-х та в 30-х рр. ХХ ст. було ліквідовано Українську автокефальну православну церкву, духовенство та її митрополита Василя Липківського. Останній так коментував ліквідацію УАПЦ у 1930 році: *«Наша рідна земля, наш рідний народ споконвіку мають таку тяжку долю, що їх в певні терміни заливає всяка повінь... На Бога надія, що й жахлива комуністична повінь, що зараз своїми хвилями намагається з головою залити наш народ, знести зі світу і його віру, і Церкву, і все що для нього найдорожче, всю його людську природу, його волю, націю, теж зникне, як прийшла, а народ від неї врятується і житиме»* [6, с.157].

Метою нашого дослідження є спроба показати основні методи, які застосовувала радянська влада для боротьби з Українською православною церквою на Харківщині в період Голодомору 1932–33 років, базуючись, в першу чергу, на матеріалах усної історії.

Основою джерельної бази нашого дослідження стали матеріали усної історії, зокрема усні свідчення моєї прабабусі Ганни Олексіївни Буряк, 1939 року народження [4]. Її батьки пережили рокові події Голодомору у с. Рогівка Харківської області [Додаток 1]. Під час роботи над заявленою темою, ми використали свідчення очевидців Голодомору, зібрані студентами ХНУ ім. В.Н. Каразіна у Зміївському районі Харківської області [2]. Цінну інформацію для нашої наукової роботи містять щоденники вчительки Олександри Радченко та селянина Нестора Білоуса з Харківщини, що опубліковані у виданні «Репресовані» щоденники. Голодомор 1932–1933 років в Україні» [7. 8]. Також у нашому дослідженні використані матеріали, розміщені в фундаментальній збірці «Мартирологія українських церков», що була надрукована діаспорою у Торонто [6]. Ми залучили матеріали I-го тому, де містяться листи Василя Липківського, які дають інформацію про тяжке матеріальне становище митрополита та про його міркування та переживання щодо ліквідації УАПЦ, а також статистичні дані щодо кількості репресованих священників.

Радянська влада намагалась знищити церкву, як соціальний інститут, підривала її духовні основи та переслідувала духовенство. Натомість більшовицькі лідери намагались нав'язати комуністичну ідеологію. Однак, незважаючи на репресії, церква продовжувала залишатися важливим інститутом українського суспільства та відігравала важливу роль у збереженні української культури та ідентичності. У період Голодомору багато священників і віруючих продовжували допомагати голодуючим і надавати підтримку людям у скрутній ситуації. Влада розцінювала священників як прибічників куркульства та контрреволюціонерів, планувала їх позбавити можливості впливати на віруючих і знищити. 1932 року було проголошено «безбожну

п'ятирічку», згідно якої релігія мала зникнути до 1937 року. З цією метою влада застосовувала різні методи. Почався масований наступ на церкву та релігію в цілому.

Далі розглянемо основні методи, якими керівництво Радянського Союзу намагалось знищити церкву.

Щоб запобігти впливу духовенства на вірян, влада активно використовувала адміністративний тиск. Часто практикували знесення чи «закриття» храмів. Підставами для цього ставали різні «надумані» причини: заборгованість, аварійний стан церковного приміщення та інше. Частину церков просто руйнували. Це підтверджують усні свідчення селян Зміївського району Харківської області. Так, селянин Олексій Антонович Пономар, 1918 року народження, мешканець с. Черкаський Бишкін, згадував, що під час колективізації церкву *«продали, розібрали по швах»* [2, с.11]. Подібні свідчення надає його односельчанин Осовий Павло Кузьмич, 1928 року народження: *«Церква була, її зруйнували активісти, а з тих уламків один з них зробив хату, та вона неспокійна була, бо дуже гула»* [2, с.8]. Селянка Кондратова Варвара Захарівна, 1925 року народження, мешканка с. Нижній Бишкін, згадувала, що церква в селі була, проте згоріла ще в 1927 році при невідомих обставинах [2, с.14]. Овчаров Микола Одокимович, 1923 року народження, мешканець с. Скрипаї пригадував, що в його селі була здорова церква, звалася вона Покровською і була зруйнована в 1934 р. [2, с.17]. Внаслідок відсутності церковної будівлі, часто і саме церковне життя опинялось на межі руйнування.

В часи Голодомору церкви використовували як пункти для зберігання зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Про такі цинічні дії дізнаємось зі слів очевидців, які розповідали, що церковні приміщення часто слугували за амбари, і в них зберігали зерно. Подібні свідчення надає селянка Лисак Марія Опанасівна, 1926 року народження, уродженка с. Мохнач, Зміївського району Харківської області: *«Церква була. В неї заносили віялку й віяли зерно. Потім у церкві показували кіно, а потім розбили її. Дядьки розоряли церкву. Розграбили її»* [2, с.20].

Додатковим засобом тиску на духовенство був і економічний визиск. Священників змушували платити податки та брати участь у хлібозаготівлях. Під час страшних 1932–33 років на священиків накладали натуральний податок, який вони не могли виплатити, оскільки не мали господарства. Наприклад, від священика Михайла Павловича із селища Орельки, Лозівського району Харківського округу, сільська рада вимагала 30 пудів меду. Звісно що священик не міг виконати подібну вимогу, після чого представники сільради незаконно виламали двері і проникли у будинок. Потім вони описали майно, після чого були вилучені не тільки речі релігійного значення – Євангеліє, хрести, але і продукти харчування (капуста, мед, сало, мука тощо) та теплі речі (кожухи, ковдри). Прокуратура не звернула не це увагу. Священик звертався до відділу культів з проханням розібратися, оскільки йому доводилось довго знаходитись у «холоді і голоді». Подібне ставлення влади до себе отець Михайло пояснював тим, що він «служитель культу», і що відмовився йти на роботу в артіль (чистити буряки) [3, с.71].

І подібних прикладів існує безліч. Священники теж страждали від голоду, як і звичайне населення. Зокрема, із щоденника вчительки Олександри Радченко, що в роки голодомору мешкала на межі Печенізького і Чугуївського районів, ми дізнаємось історію про голодування родини місцевого священика. До вчительки Олександри 23 березня 1933 року звернулася дружина священика із проханням про допомогу. *«В воскресенье пришла с полными отчаяния и мольбы глазами жена священника Помазиновского. Она просила бураков. Я дала к буракам еще что могла. У них дома 7 человек. Что будет с ними?.. И вообще, что будет с миллионами людей?..»* [8, с.49].

Поширеним методом нищення церкви були безпідставні арешти священників. Про один із арештів дізнаємось із свідчень селянина з с. Черкаський Бишкін Зміївського району Харківської області – Осового Павла Кузьмича, 1928 року народження: *«Батюшку арестували і відправили в ГУЛАГ. Причому комуністи саме арестантів віруючих звинувачували в кулацтві та інших злочинах, щоб посадити»* [2, с.8]. Подібні свідчення маємо від Цибульник Федора Борисовича, мешканця с. Мохнач, Зміївського р-ну Харківської області, 1926 року народження. Федір Борисович згадує, що в його селі була православна церква з українською мовою богослужіння, але з церкви зняли куполи, а священників вислали в Сибір [2, с.22]. З інтерв'ю з

Олександрю Костюк, 1899 року народження, що в роки голодомору мешкала поблизу Харкова дізнаємося, що в місті був гарний собор Св. Миколая на Сумській вулиці, *«то була перша катедрa Української автокефальної церкви. В 1927 році... розбили цю церкву й розірвали, а на тому місці поставили якийсь готель. А архієпископа Ярошенка заслали, й багато духівництва також у ті роки колективізації заарештували й заслали»* [1, с.810].

Як бачимо безліч священників відбували безпідставні покарання на заслання. Багато з них були розстріляні. Звертаючись до праці «Мартирологія українських церков», можемо продемонструвати динаміку чисельності духовенства. У 1914 році православного духовенства налічувалось 24 665 осіб, то в 1932 році – всього 9 200 осіб (дані за 1932 рік взяті разом із представниками інших віросповідань) [6, с.907].

Радянська влада також активно боролася із церковною обрядовістю. На заміну традиційним християнським обрядам комуністи намагались нав'язати штучну «червону обрядовість» та нові «червоні свята». Щоправда селяни майже не сприймали нові звичаї та традиції. Втім, після початку насильницької колективізації 1929 року українська обрядовість, що була тісно пов'язана з церквою, суттєво деформувалась. Що зрозуміло, оскільки люди в першу чергу піклувались про виживання. Зокрема, в щоденнику харківського селянина із села Леб'язого Печенізького (нині Чугуївського) району Нестора Білоуса читаємо такі рядки про святкування Великодня у 1930 році: *«В этот день люди раньше веселились, радовались, а сейчас все люди, как будто всех удавило горе, – смутные, разговляются нечем, свиней, если кто и зарезал, то не больше 3–4 штуки на все село... Ночь под Пасху была поставлена карусель, в саду около церкви, из целью антирелигии, но туда никто не пошел, за исключением некоторых комсомольцев...»* [7, с.153].

Найбільшої деформації в роки голодомору зазнала традиційна поховальна обрядовість мешканців Харківщини. Спостерігаємо спрощене ставлення до смерті, покійників ховали без відспівування, у ямах закопували по кілька десятків тіл, не встановлювали надгробки, чи якісь позначки при похованні тощо. Люди були змучені голодом і не мали фізичних сил на те, щоб виконувати традиційні поховальні ритуали. Харківський історик, дослідник голодомору, Олексій Корнев, згадує: *«Мене вразило ще в дитячі роки, що на Балаклієвському цвинтарі не було могили мого прапрадіда – Будянського Івана Харитоновича. І коли я запитав бабусю, чому її немає, то вона розповіла, що «його поховали на іншому кладовищі, де ховали без усяких опізнавальних знаків. І той цвинтар одразу після голодомору знесли»* [5]. Такі явища призвели до того, що тисячі могил нині просто зрівняні з землею.

Втім повністю витіснити релігійні обряди владі не вдалося, люди звертатимуться до священників з метою похрестити дитину, чи повінчати пару, помолитись за душу померлого. Віра в Бога у населення зберігалась. Люди продовжували наслідувати християнські цінності, ходили до церкви, причащалися і молилися. Зокрема протоієрей Дмитро Галевич від 24 травня 1932 року так описував святкування Великодня: *«... в цьому винятковому році у мене був настільки величезний наплив людей, що за 42 своїх пасхальних років я не мав жодного, який міг би зрівнятися з ним по людності»* [3, с.78].

Моя прабабуся, Буряк Ганна Олексіївна, розповідала мені про набожність і релігійність, які були характерні для нашої родини [4; Додаток 1]. І, незважаючи на атеїстичну політику і пропаганду радянської влади, в нашій сім'ї, як і в багатьох українських сім'ях, виховували дітей, з дитинства прививаючи їм пошану до Бога та християнські цінності [4; Додаток 2].

Отже, радянська влада застосовувала різноманітний спектр тиску на духовенство – адміністративний та економічний тиск, арешти, заслання і розстріли, – і це далеко не повний список. Втім, констатуємо факт, що віряни не мирилися з антицерковною політикою радянської влади. Незважаючи на активну антирелігійну пропаганду, влада не змогла досягти бажаної мети; образ священника в свідомості українців не став синонімом ворога-контрреволюціонера. А церковне життя, хоч і було деформованим, але продовжувалось, а люди проводжували вірити в Бога.

Ми можемо стверджувати, що спроба радянської влади знищити духовенство і релігійну свідомість українського народу зазнала фіаско. Слідування християнській моралі і традиціям додавало українському народу сили для виживання в умовах страшного антилюдського

радянського експерименту. І справдились слова надії репресованого митрополита Василя Липківського, занотовані ще 1930 року: «*комуністична повінь... зникне, як прийшла... а народ від неї врятується і житиме*» [6, с.157].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий голод в Україні 1932-1933 років : у 4 томах. Том І. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 838 с.
2. Голодомор на Харківщині: окремі рядки національної трагедії / Уклад., передм., статті О. В. Корнев. Харків, 2008. 36 с., іл.
3. Грузова Т. «Контрреволюціонери в рясі»: як знищували духовенство в радянській Україні (1932-1933 рр.) // Історичні і політологічні дослідження, 2020, № 1. С. 68–85.
4. Інтерв'ю. Буряк Ганна Олексіївна, 1939 р.н., м. Харків. 2 квітня 2023 р. // Особистий архів.
5. Інтерв'ю. Корнев Олексій. Зараз складно віднайти усі місця масових поховань. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24779863.html>
6. Мартирологія українських Церков. У 4-х т. Т. 1. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / упоряд. і ред. О. Зінкевич, О. Воронин. Торонто; Балтимор : Смолоскип, 1987. 1207 с.
7. Щоденник Білоуса Н. «Репресовані щоденники» Голодомор 1932-1933 рр. в Україні упоряд. Я. Файзулін. Київ : «Фенікс», 2018. С. 114–189.
8. Щоденник Радченко О. «Репресовані щоденники» Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / упоряд. Я. Файзулін. Київ : «Фенікс», 2018. С. 31–113.

ДОДАТКИ

Родина моїх прапрадідуся Буряк Олексія та прапрабабусі Варвари, очевидців Голодомору 1932-33 рр. в с. Рогівка на Харківщині. Фото 1940-і рр.

Зліва направо: Донька Буряк Ганна Олексіївна (1939 р.н.) – моя прабабуся.

Мій прапрадідусь, Буряк Олексій Осипович (1903–1961 рр.), на руках у нього – донька Раїса (1942–2016 рр.), старша донька Лідія (1935–2011 рр.), моя прапрабабуся, Буряк Варвара Гнатівна (1914-1985 рр.), на руках у неї син Миколай (1945-1988 рр.)

Прабабуся Ганна Олексіївна Буряк (1939 р.н.) з онуками і правнуками. Фото 2023 р.

Справа наліво: *нижній ряд*: онук Марк Сергійович Гринченко (2013 р.н.), Ганна Олексіївна Буряк (1939 р.н.) – моя прабабуся, правнучка Віолетта Оробей (2017 р.н.) – моя рідна сестра, онук Данило Сергійович Гринченко (2001 р.н.).

Верхній ряд:

Правнук Владислав Оробей (2007 р.н.) – автор статті.

Онука Наталія Сергіївна Оробей (1985 р.н.) – моя мама.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГОЛОДУ 1932–1933 РОКІВ. НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Димар Захар Анатолійович, учень 11-го класу
Донецького ліцею №1 Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області.

Стародубцева Юлія Вікторівна, заступник директора з
навчально-виховної роботи Донецького ліцею №1
Донецької селищної ради Ізюмського району Харківської
області

Для всіх свідомих українців тема Голодомору є дуже актуальною і залишиться такою доти, поки світ не визнає його актом геноциду проти українського народу, не засудить його виконавців, а в українському суспільстві не буде усвідомлено причини та наслідки цього злочину, який має прямий вплив на сучасні проблеми України.

Мета дослідження – проаналізувати соціально-економічні «перетворення» Харківщини кінця 20-х - початку 30-х років ХХ століття як механізм організації Голодомору в Україні.

Робота написана на основі аналізу літературних джерел, вивчення та узагальнення досвіду українських дослідників, що звернулися до даної теми та досвіду народу.

У 20-ті роки Радянський Союз продовжував відставати в промисловому розвитку від країн Заходу. Назріла необхідність створення потужної важкої промисловості й техніко-технологічної перебудови всього народного господарства.

У грудні 1927 року XV з'їзд РКП(б) проголосив курс на прискорення індустріалізації. Україна мала необхідну інфраструктуру та кваліфіковані кадри, тому із запланованих 1500 нових підприємств, в Україні передбачалось побудувати 400 [5].

У 1929 році на пленумі ЦК ВКБ(б) було прийнято рішення «будь якою ціною прискорити розвиток машинобудівництва та інших галузей важкої промисловості». 1920 – 1928 роках обсяг валової продукції української промисловості збільшився на 20%, давалися взнаки здобутки НЕПу [5].

За результатами індустріалізації Україна вийшла на рівень економічно розвинутих країн світу, і Харків мав у цьому процесі велику частку. Випуск промислової продукції в 1932 році виріс у 18,5 рази порівняно з 1913 роком, робітники складали 52% населення Харкова. У цілому форсована індустріалізація не привела до підвищення життєвого рівня населення, бо економічна могутність була спрямована не на задоволення насущних потреб людей, а на зміцнення тоталітарного режиму.

Харків – столиця радянської України, місто промислових велетнів, культурний та науковий центр. Широкі проспекти, новобудови, театральні прем'єри та наукові конференції (рис. 1).

Рис. 1. Вулиці Харкова [<https://cutt.ly/wwYe9DR0>]

А поряд – інше життя: тисячі знесилених селян, які дісталися столиці, перетнувши загороджувальні кордони в пошуках долі, довжелезні черги біля комерційних магазинів, діти-жебраки, до яких швидко звикли пересічні громадяни, і на їхню появу реагувала лише міліція (рис. 2).

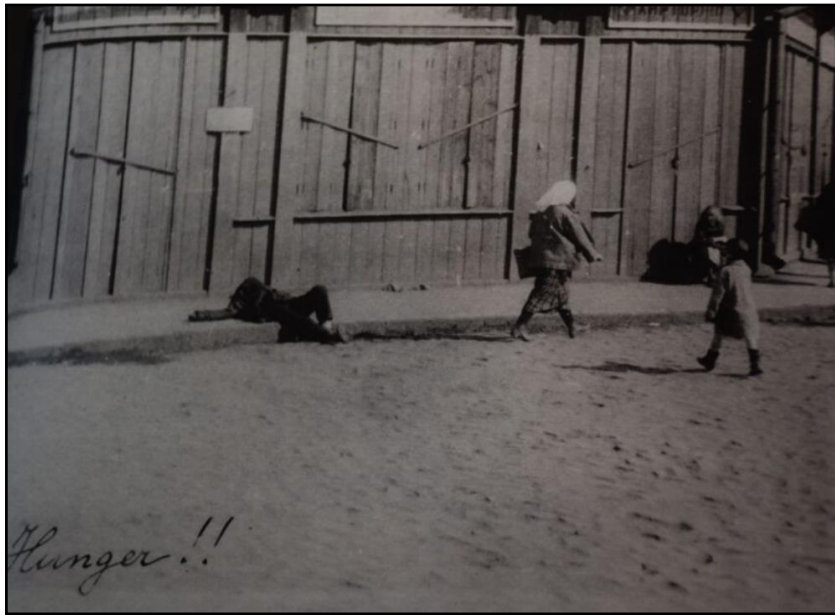

Рис. 2. Харків, 1933 рік
Фото Александра Вінербергера, 1933 р. [9]

Щоб зрозуміти причини, які призвели до трагедії, треба повернутись на початок 1920-х років. Як відомо з 1921 р. в країні почала здійснюватися нова економічна політика (НЕП). Економіка держави в той час була багатоукладною. Вільно розвивались різні форми власності – від державної до приватної.

Зі свідчень Володимира Малого (с. Друга Корулька, Барвінківського району): «В 1927 році добробут села досяг свого найвищого рівня за советських часів. Наше село вело жваву торгівлю з навколишніми містами: Слов'янськом, Ізюмом і містечком Барвінковим. Вивозились і продавалися у цих містах сільськогосподарські продукти... Коротко кажучи, село тоді ще мало що продавати і було кому продавати... Наше село завжди співало, не дивлячись на тяжку селянську працю. В 1928 році пісні стали притихати, а вже в 1929 році село зовсім заніміло!» [2].

У 1929 році, після виходу в світ статті Й. Сталіна «Рік великого перелому», почалася масова примусова колективізація. Україна належала до групи районів, де колективізацію планувалося завершити восени 1931 року або по весні 1932 року. Щоб уможливити колективізацію, було вирішено знищити найбільш заможний прошарок селянства, до складу якого входили всі ті селяни, котрі не бажали усуспільнення.

Зі свідчень М. І. Ярмолюка (с. Григорівка): «До 1929 року народ жив так, що половина плакала, а половина ніби була задоволена. В листопаді 1929 року комуністи стали нищити українське село. Спершу забрали чоловіків до 64 року, згодом – їхніх дружин і дітей. Загнали в товарні вагони й ось так відправили на заслання, до сибірського міста Красноярська... Тих, хто залишився в селі почали зганяти в колгоспи. На одноосібників накладали так званий план здачі хліба, мяса, штрафувала грішми...» [2],

Колгоспи створювались шляхом насильницьких заходів і навіть терору проти селян. За звичай, до села приїздили уповноважені з району, збирали селян на збори і казали: «Хто проти колгоспу – той проти Радянської влади. Записуйтесь у колгосп».

Однак і після цього не всі селяни вступали до колгоспу. Тих хто залишався поза колгоспом – «розкуркулювали». Причому розкуркулювали не тільки куркулів, але також середняків і бідняків.

Спрямованість розкуркулення була одна: вибити із селянина почуття хазяїна-хлібороба і перетворити його на політично безправного й економічно залежного від тоталітарної системи виробника сільськогосподарської продукції в одержавлених колгоспах (рис. 3).

Рис. 3. Агітаційні плакати

За роки колективізації в Україні було експропрійовано до 200 тис. селянських господарств. Головним показником ефективності колгоспної системи для влади була хлібозаготівля. Держава постійно збільшувала плани постачання зерна, забираючи від 60 до 70% зібраного врожаю. Невиконання плану каралося репресіями – внесенням на «чорні дошки» окремих господарств, а то і цілих районів, позбавлення їх промислового обладнання, покарання керівників.

Саме в Харкові були розміщені центральні органи влади, що затверджували рішення стосовно хлібозаготівельних заходів на селі, за якими тисячі селян, обвинувачених у протидії, були вислані за межі України. Саме тут напрацьовувалася тактика розколу колишньої селянської громади, приймалися стратегічні плани боротьби з селянином-одноосібником. Ухвалювали рішення про покарання, виноси догани, налаштовували уповноважених підсилювати, прискорювати, збільшувати... Сюди ж, до урядових приймалень, з початком голоду приходили за допомогою представники сіл і райцентрів. Через деякий час стихійним лихом трагедія перекинулася на столичні вулиці, і влада заговорила про надзвичайний стан. Було введено картковий режим на видачу продуктів.

Постачання Харкова харчовими продуктами наприкінці 20-х років не задовольняло потреби населення. У чергах доводилося вистоювати по 5–6 годин, а хліба вистачало не всім. На місцях розподілу продуктів із п'ятої години ранку чергували вартові агенти розвідки карного розшуку, переодягнені в цивільне. Їхнім обов'язком було недопущення масових заворушень, виявлення незадоволених обмеженою нормою хліба

Ціни на ринках Харкова зросли неймовірно, кілограм пшеничного хліба мав ринкову вартість 50–70 крб., часто піднімали до 100 крб. при зарплаті кваліфікованого робітника в середньому 160 крб [3]. Єдиною мережею магазинів де торгували вільно продуктами харчування без талонів була мережа «Торгзинів», яка забезпечувала державу золотом та цінними речами, які голодні люди були змушені віддавати за безцінь. Часто селяни, які подолали сотні кілометрів, вимінювали останнє, що в них було, – натільні хрести. В очікуванні черги безсилі люди сідали

на землю, піднятися сил вистачало не кожному. Померлі залишалися лежати до приїзду спецбригад (рис. 4).

**Рис. 4. Харківці біля тіла селянина на одній з вулиці столиці УРСР
Фото Александра Вінербергера, 1933 р. [9]**

Погіршення продовольчої ситуації на селі було причиною збільшення припливу людей до столиці, що призводило до погіршення санітарних умов. Причини міграції були добре відомі владі, яка розуміла, що поліпшити стан можна лише надзвичайними заходами. Такі заходи проводилися і на Південній та Північно-Донецьких залізницях. На вузлових станціях, що знаходилися на території Харківської області, були встановлені санітарні пости. Сануповноважені, залізничники та працівники міліції повинні були допомагати військовим загороджувальних загонів, які оточили села винесені на «Чорні дошку». Від санітарного кордону очікували значного зменшення пасажиропотоку, що прямував до Харкова.

Від голоду гинуло саме сільське населення, у містах, хоча й продукти харчування одержували по картках, з голоду не вмирили. Селяни приходили в Харків, там знаходили смерть прямо на вулиці.

Із секретної доповіді начальника Харківського ГПУ З. Кацнельсона уряду УСРР: *«За лютий на вулицях Харкова підібрано 431 труп, в березні – 689 трупів, в травні – 992 трупа. В Новосанжарському, Кобеляцькому, Краснокутському та інших районах зафіксовані випадки вживання у їжу м'яса собак та котів. Є ряд фактів, коли голодні члени сім'ї вбивають більш слабких, вживаючи їх в їжу. На перше червня в Харківській області зареєстровано 221 випадок труподства та людодства. Варто відзначити, що смертність набула настільки широкі масштаби, що окремі сільради припинили реєстрацію померлих»* [5].

На Харківщині не було засухи, не було недороду, хліб був на території тих районів, де голод косив людей. Хлібні гори були на складах, працювали на всю потужність спиртові заводи, вивозився хліб за кордон.

Отже, колективізація та голод тісно пов'язані з індустріалізацією. Мета досягти як найшвидше технічного переоснащення потребувала продажу зерна на експорт. Слабка колгоспна система плани хлібозаготівель виконати не могла, а міжнародні контракти не чекали. Тому владою було прийняте рішення відібрати хліб силою у селян-одноосібників.

У січні 1933 року Й.Сталін змінив керівництво Харківського обкому КП(б)У, другим секретарем став особистий посланець вождя П. Постишев, саме він очолив кампанію репресій проти тих комуністів, які не хотіли бути катами свого народу. За 1933 рік із лав КП(б)У виключили 100 тис. осіб, вони були розстріляні або відправлені до Сибіру [5].

Голод 1932–1933 років не був випадковістю, збігом обставин і не був раптовим. Про те, що він мав штучний характер і був створений у результаті цілеспрямованих дій влади, свідчать документи та спогади очевидців. Вони, як елемент мозаїки, складають картину того, що відбулося в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бажан О.Г. Жива історія про український Голокост 1932-1933 років//Красзнавство. – 2005. – С.118-122
2. Голод 1933року в Україні: свідчення про винищення Москвою українського селянства/Упоряд.: Ю.С.Семенко. – Д-М., 1993. – 223с.
3. Голодомор у Першій столиці/укладання: І.В.Шуйського, В.А.Полянецького. – Х.,2006ю – 288с.
4. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933: Збірник документів і матеріалів/Відп.ред. С.В.Кульчицький. – К., 1992.
5. Харківщинознавство: навчальний посібник для учнів загальноосвітніх шкіл/ за ред.Л.Д.Покроєвої, В.Е.Лунячека. – Х.,2008
6. Історія Голодомору// <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/>
7. Музей голодомору// <https://holodomormuseum.org.ua/archive/nasazhennia-kolektyvnoi-systemy-hospodariuvannia-2/>
8. Голодомор у Харкові. Гвара Медіа// <https://holodomormuseum.org.ua/archive/nasazhennia-kolektyvnoi-systemy-hospodariuvannia-2/>
9. Голодомор у Харкові: коло життя, коло смерті, чорні нитки історії// <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/11/25/149352/>

ТРАГЕДІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ НА НОВОВОДОЛАЖЧИНІ

Безценний Євгеній, учень 9-го класу Нововодолазького ліцею №1, вихованець народного художнього фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька» Нововодолазького будинку дитячої та юнацької творчості Нововодолазької селищної ради Харківської області
Керівники: **Коваль Ольга Володимирівна**,
Коваль Тетяна Павлівна, керівники гуртків-методисти Нововодолазького БДЮТ

З кінця ХХ ст. в історичній науці з'явився новий напрямок – вивчення «усної історії». Ця «окопна правда» (розгляд подій великої історії крізь особисту долю звичайної людини) стає новим джерелом історичних досліджень.

Причини, перебіг та наслідки голодомору 1932–1933 рр. в Україні лише останніми роками стали об'єктом наукових студій. Однак, це явище потребує ґрунтовного вивчення як по всій Україні, так і в межах області, району, красномовними бувають навіть дані з одного населеного пункту.

Мета дослідження: Ознайомити сучасне молоде покоління з історико-краєзнавчими розвідками, в аспекті голодомору 1932–1933 рр. як однієї з найбільш трагічних сторінок України.

Актуальність роботи полягає в гармонійному розвитку особистості шляхом залучення молоді до активної діяльності з вивчення історичної спадщини, історії рідного краю.

Однією із найстрашніших трагедій людства став голод в Україні 1932–1933 рр., коли загинуло майже 10 млн. наших співвітчизників. Понад третина з них – діти.

Вихованцями народного фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька» Нововодолазького будинку дитячої та юнацької творчості Нововодолазької селищної ради Харківської області упродовж багатьох років зібрано унікальні свідчення живої історії – наших земляків, нововодолажчан, які пережили голодомор 1932–1933 рр.

Досліджуючи події 1932–1933 рр. на Нововодолажчині, спробуємо вивчити причини і наслідки трагедії, розказати правду про голод в одному з районів Слобожанщини, враженому великим лихом, як і вся Україна.

Від дідів-прадідів населення Нової Водолаги займалося хліборобством, тваринництвом, рибальством, бджолярством, розвивалося дрібне кустарне виробництво. Та найбільше наш край славився гончарями, бондарями, ковалями, чоботарями, чинбарями. Розташування Нової Водолаги було досить вигідним як для хліборобства, так і для скотарства. Було щасливе життя.

Та влада примушувала селян іти у колгоспи. Селянство Нововодолажчини чинило опір проти колективізації сільського господарства.

У 1932 р. для організації пограбування українських селян було направлено більше сотні тисяч партійних активістів, які збирали бригади із місцевих покидьків сільського населення. Ці «активісти-комнезами» озброєними ватагами ходили по дворах, шукали хліб, забирали будь-які їстівні припаси, гроші, речі домашнього вжитку. 1932 р. був урожайним, особливо вродила озима пшениця. А в українських селян вилучалось все до зернинки. Люди пухли з голоду, а в буртах загнивало зерно. У своїх нещастях люди звинувачують радянську владу. Прикладом є свідчення нововодолажчанина Воровика Михайла Степановича 1914 р. н.: *«Комори були забиті хлібом у нас. У колгоспах було повно хліба. Неврожаю не було. Голод був штучний. Така була програма винищення людей»*.

Однією з центральних зон голодомору була Харківщина. 14 листопада 1932 року Харківський обком партії приймає рішення припинити завозити «гостродефіцитні» товари районам, які незадовільно виконують план хлібозаготівель. Нововодолазький район потрапив у той злощасний список.

Саме у цей час сталінська влада ділить селян на класи: бідняки, середняки, заможні середняки, «кулаки» або куркулі. Між селянами виникла «класова боротьба». Найактивніших бідняків об'єднали у комітети незаможних селян. У народі це був так званий **актив**. Активісти змушували селян здавати державі податки: сільськогосподарські продукти, тварин, молоко, яйця.

Пам'ять людська зберегла свідчення про безчинства активістів, які своїми діями принижували людську гідність. Розповідає респондент з Нової Водолаги Воровик Володимир Арсентійович, 1925 року народження: *«У Водолазі був такий актив, що забирали усе дочиста. Приїзжали, батьо били носками та колінами за те, що не давав нічого – сім'я ж велика. Це була радянська влада, і отаке творилось. Було указаніє, забирали усе, що було: чи картоплина, чи буряк, чи кукурузина де була, забирали».*

6 грудня 1932 року вийшла постанова ЦК КП(б)У «Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». Нова Водолага разом з навколишніми селами потрапила на чорну дошку. Покотилася хвиля наруги над селянами. Якщо хтось потрапляв на чорну дошку, вважався ворогом, куркулем. *«Приходили з активу незаможників, агітували батька, щоб записався у колгосп, та він відмовлявся. Залякували Соловками, чорним вороном, принесли бойкот (така чорна дошка)»*, пригадує респондент з с. Вільхуватка Шпак Петро Дмитрович, 1920 року народження.

У селян Нововодолажчини вже були відібрані активістами усі їстівні запаси, а те, що зуміли приховати, поїли наприкінці 1931 і початку зими 1932 року. Почався великий голод.

З метою збереження колгоспного хліба та виконання державних завдань ЦВК і РНК СРСР 7 серпня 1932 р. була прийнята постанова «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперацій і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», якою було дозволено застосування розстрілу і конфіскацію майна, або 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. У народі цю постанову назвали «закон про п'ять колосків». Вона породила масовий терор проти селян, які ставали жертвами за намагання врятувати себе і свою родину від голодної смерті. Хто прагнув наблизитись до колгоспного поля або комори, у того стріляли комуністичні активісти.

Селяни, «злісні незадавці хліба», знесилені і заморені голодом, уже не в змозі були зібрати весь урожай. 1932 р. на полях залишався неприбраний хліб. Нововодолазькому району «за невиконання хлібозаготівель – припинено завоз краму (метрова та штучна мануфактура, взуття, готовий фабричний одяг, галоші, валянки, кожухи, цукор, цвяхи, посуд, трикотаж, махорка, цигарки, кондвироби, господарче мило, віконне скло та ін.).

Це був справжній терор голодом та холодом українського селянства, яким цілком заборонялося кооперативна, державна й колгоспна торгівля. Отже, селяни були приречені на голодну смерть.

У січні 1933 р. люди почали масово гинути з голоду. Сотні тисяч селян, «як примари», брели до Харкова, рилися у смітниках, знесилені падали мертвими. Жахливі свідчення подала Коваленко Марія Федотівна, 1911 року народження з Нової Водолаги: *«Як оце ідеши коло свого двору, і люди ідуть чорні. Вони коло дворів падали, іде і впаде, того що голодний. І їх машина під їжджала і собирала, в одну яму закопували».*

Респонденти розповідали, що коли люди «ходили пухлі з голоду», «падали на ходу», у коморах було повно хліба.

У містах були організовані Торгсіни, можна було обміняти якісь коштовності на крупу, борошно. Якщо дехто зумів приховати «на чорний день» золоті чи срібні речі, добирались до Харкова, щоб отримати невелику кількість крупи або якоїсь шолухи, щоб урятуватись від голоду.

Люди вмирили усю зиму, але пік голодомору припав на березень – травень 1933 р. Крадучись, щоб ніхто не побачив, шукали на полях незібрані овочі, приносили додому, годували дітей. *«Шо ото картошки на полі валяються торішні, самий крохмаль. А на них черв'ячки, зелененькі і чорненькі жучки. А ми збирали ті картошки та їли»* – такі свідчення чули від старожительки с. Знам'янка Либи Катерини Парамонівни, 1904 року народження.

Великий голод змушував людей їсти дохлих коней, горобців, ворон, собак, котів. Голод супроводжувався розладами людської психіки, що проявлялися випадками людоїдства (канібалізму), трупоїдства.

Особливо страждали від голоду діти. Спочатку вони, щоб їсти не хотілося, «робили ніч», затуляли вікна і лягали спати. Потім діти слізно просили: «Мамо, хліба». Голод калічив дітей, нівечив ручки, ніжки, робив пухлими животики. Смерть забирала дітей, які зовсім не розуміли, що діється, чому нічого немає їсти.

На Нововодолажчині найвища смертність за 1933 р. зареєстрована у Новій Водолазі – 1049 чол.

Отож, маючи реальні факти людських свідчень та архівних документів, бачимо, що велика трагедія голодомору 1932–1933 рр. залишила чорну сторінку в історії Нововодолазького району, який був одним із районів Слобожанщини, що знаходився в епіцентрі голодомору. Дослідники вважають, що це був голод штучно влаштований тодішнім сталінським режимом.

Тисячі наших земляків-великомучеників потрапили у лапи голодної смерті з мрією про «хліб насущний». Знадобилось понад півстоліття, щоб в Україні почали розкривати «білу пляму» історії – голодомор 1932–1933 рр. Виявлене жахає страшною статистикою трагедії, пережитої нашим народом.

Свідчення нововодолажчан у співставленні з даними інших районів Харківщини та України переконують, що голодомор був дійсно всеукраїнським явищем, геноцидом, спрямованим проти українського народу і активного його соціального стану – селянства та ремісництва.

Причини голодомору, його страшні наслідки, простеження терору проти селян, здійсненого політикою сталінського режиму – злочин проти людства, про який повинно знати сучасне покоління.

Хай людська пам'ять буде пам'ятником жертвам тих часів.

Пізнавальне та суспільне значення Дане дослідження відновить історичну пам'ять, сприятиме поглибленому вивченню трагедії голодомору 1932–1933 роках, на Нововодолажчині, одному із найбільш постраждалих районів Слобідської України, який знаходився в епіцентрі голодомору. Ця робота формуватиме підвищення національної свідомості, викликатиме співчуття до безневинно убієнних жертв геноциду, стане вагомою сторінкою у книзі скорботи українського народу заради сучасного і майбутнього,

Фактичний матеріал роботи використовується у дидактичній практиці «Вербиченьки» на заняттях гуртків народознавства, юних етнографів, юних етнологів. Матеріали дослідження висвітлено у збірці «Нововодолазькі голосники», автори Коваль О. та Коваль Т. (2007 р.).

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова бюро Харківського обкому КП (б) У про припинення завозу товарів на село та про порядок дальшого постачання промисловими товарами районів і сіл, які виконують план хлібозаготівель. 14 листопада 1932 рік.

2. Постанова Політбюро ЦК КП (б) У та раднаркому УРСР про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі 6 грудня 1932 рік.

3. Постанова Харківського обкому КП (б) У про посилення хлібозаготівель у занесених на «чорну дошку» колгоспах області та застосування санкцій за нездачу хліба 14 січня 1933 року.

4. Доповідна записка заступника Голови раднаркому УРСР К.В. Сухомлина ЦК КП(б)У про стан хлібозаготівель у Харківській області. 29 грудня 1932 рік.

5. Доповідна записка Харківського обкому партії ЦК КП(б) У про хід виконання річного плану хлібозаготівель, незадовільний план здачі хліба односібниками, необхідність застосування репресивних заходів щодо осіб, які саботують хлібоздачу, 9 січня 1933 року.

6. Волошин А.А., Волошина О.П. Історико – етнографічний нарис Нововодолазького району. Х. – Н.Водолага, 1994

7. Губський П.В. Голодні війни. Правда про найбільший злочин в людській цивілізації. (Документи і факти). Т.І. – Харків: Стиль-Издат, 2007. – 469 с.

8. Куліш А. Книга пам'яті Українців. Х.: Просвіта, 2000

9. Куліш А.Ф. Геноцид. Голодомор 1932 – 1933. Причини. Жертви. Злочинці. Х., 2001

10. Мейс Джеймс. Політичні причини голодомору в Україні (1932 – 1933 рр.)//Український історичний журнал. – 1995. - №1. – С.45

11. Поліщук Т. Чорні жнива: голод 1932 – 1933 років у Валківському та Коломацькому р-нах Харківщини. Київ – Харків – Нью-Йорк – Філадельфія, 1997, с.7

12. ЦДАГО України, Ф 1, оп. 6, спр.236, а.129

13. ДАХО, ФР – 1356, оп.1, спр. 83

14. ДАХО, ФР – 1356, оп. 1, спр. 48

15. ДАХО, ФР – 1356, оп.1, спр. 53-а, арк. 49, 50

16. ЦГАВООУ ф. 8, оп.15, спр. 18665, арк. 1-2

17. ДАХО, ФР – 1356, оп.1, спр. 20

18. ДАХО ФР – 1356, оп.1, спр. 589

19. ДАХО ФР – 1356, оп.1, спр. 39

20. ДАХО ФР – 1356, оп. 1, спр. 1004

21. ДАХО, ФР – 3776, оп. 1, спр. 65

Список респондентів

Респонденти та їхні свідчення занесені в архів народного художнього фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька» Нововодолазького БДЮТ, нововодолазької селищної ради Харківської обл.

1. Воровик Володимир Арсентійович, 1925 р.н., смт Нова Водолага, Харківська обл.
2. Воровик Михайло Степанович, 1914 р.н., смт Нова Водолага, Харківська обл.
3. Жигілій Володимир Леонтійович, 1951 р.н., с. Знам'янка, Нововодолазький р-н, Харківська обл.
4. Коваленко Марія Федотівна, 1911 р.н., смт Нова Водолага, Харківська обл.
5. Коваль Анатолій Панасович, 1929 р.н., с. Вільхуватка, Нововодолазький р-н, Харківська обл.
6. Либа Катерина Парамонівна, 1904 р.н., с. Знам'янка, Нововодолазький р-н, Харківська обл.
7. Нежива Ганна Свиридівна, 1918 р.н., с. Парасковія, Нововодолазький р-н, Харківська обл.
8. Шпак Петро Дмитрович, 1920 р.н., с. Вільхуватка, Нововодолазький р-н, Харківська обл.

«КРИВАВА РАНА НА ВІКИ...»

Калініна Дар'я Віталіївна, учениця 10 класу Комунального закладу «Огіївський ліцей» Сахновщинської селищної ради Красноградського району Харківської області

Керівник: **Вальковська Наталія Володимирівна** вчитель історії та географії КЗ «Огіївський ліцей» Сахновщинської селищної ради Красноградського району Харківської області

Мета дослідження: дослідити та поповнити відомості про голодомор у Сахновщинській ОТГ; формувати негативне ставлення до насильницьких методів задля досягнення мети; виховувати почуття доброти, мудрості, співчуття; бачення зв'язку між історичним минулим та сьогоденням.

Актуальність теми. Без історичної пам'яті немає майбутнього. Події минулих часів мають бути взірцем, уроком для сучасного життя, оскільки ми можемо подивитись на них відсторонено, з більшою об'єктивністю, зробити правильні висновки. Саме дослідження цих неординарних подій ХХ та ХХІ століть, встановлення вірності теорії Г. Гегеля, що «історія повторюється по спіралі» і стало метою моєї роботи.

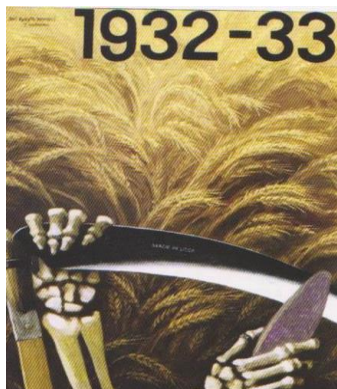
Практичне значення: роботу можна використовувати на уроках історії в школі, при вивченні теми «Наш край в довоєнний та повоєнний період». Результати дослідження можуть також стати основою для подальших глибших узагальнюючих наукових розробок.

Перегорнута ще одна сторінка в історії світової цивілізації. Ганебне і страшне залишиться у минулому, у багатостраждальному ХХ-му столітті. Ми маємо запам'ятати помилки, щоб не повторити їх. Але про деякі помилки історія мовчить або говорить вельми неохоче. Геноцид 1932–1933 років не має бути забутий і похований під руїнами радянської імперії. Це найбільший злочин проти людства і людяності. Метою мого дослідження є поповнення відомостей про голодомор у Сахновщинській громаді. Я пишу, бо мені не байдуже до нашої історії. Досліджуючи дану тему, я б хотіла, щоб у ХХІ столітті людство стало гуманнішим і розважливішим, милосерднішим, знищувало зло ще у зародку, не допускало крові невинних жертв. Милосердя – це риса, яка дуже рідко зустрічається у сучасних людях. Світ потихеньку починає відходити від гуманності. Люди повинні стати милосерднішими один до одного, щоб не залишитися у боргу у жертв 1933-го року, які так чекали і благали про недосяжне для них милосердя. Ми ж ще маємо той шанс, якого не мали вони. Я розумію, що моє дослідження – це лише краплина у морі історії, але я маю надію, що ця робота принесе користь, нехай і невелику. Але з отих краплин у морі складається загальна картина. Ми повинні використовувати усі можливі джерела інформації, для вивчення цієї трагічної події українського народу.

У 20-ті роки Сахновщина і прилеглі до неї землі були одними з найбільших хлібних в Костянтиноградському повіті. Не випадково саме в нашому селищі задовго до революції була прокладена і побудована залізнична станція з великим складським господарством. У порівняно невеликому селищі того часу діяли чотири млини, працювали маслобійня, заводи: крохмальний, паточний, миловарний а також цехи по виготовленню різних напоїв, ковбас та обробці шкіри. На той час наш район був одним із найрозвиненіших у Харківській області, з кожним роком підвищувалась народжуваність, швидкими темпами проходила колективізація. Хоча населення району не чинило значного опору нововведенням радянської влади але не менше постраждало від голодомору.

Що ж таке голодомор? Це злочин направлений саме проти українців та їхньої національної незалежності. Голод не був наслідком стихійного лиха, посухи чи неврожаю, він став результатом цілеспрямованої політики більшовицького режиму.

У 1932 році в районі було заготовлено 20000 тон зерна. Це гарний показник (наприклад, у Зміївському районі було заготовлено 11 161 тонн). При заготівлі хліба, інтереси селян до уваги не бралися. Хліб забирали «під мітлу» і в колгоспах, і в одноосібних господарствах. Хлібозаготівлями керувало НКВС, росіяни. Люди були приречені на голодну смерть, але це нікого не цікавило. Такими діями радянська влада спростувала свої заяви про те, що в колгоспах все майно спільне, насправді воно належало лише державі. Підтвердженням цього є постанова УВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперацій і зміцнення громадської (соціалістичної) власності».

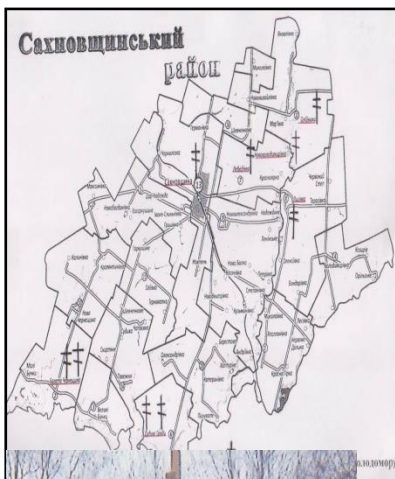
У народі цю постанову назвали декретом про «п'ять колосків». Тепер над тими, хто узяв бодай жменьку зерна з поля, учиняли самосуд.

В селищі смертність була трохи нижчою ніж у селах. Більшість мешканців працювали саме у галузі сільського господарства. Зрозуміло, що не бажаючи віддавати зароблений хліб, населення не виконувало плани «продрозверстки», за що потрапляло у, так звані, «чорні дошки» – документи, що накладали сурові обмеження та обтяження на цілі села. Відображення внесення сіл Сахновщинської громади до «чорних дошок» знаходимо у історичному документі «Постанові Бюро Червонозаводського РПК від 23/12-1932 р. про хід та стан хлібозаготівель у підшефному Сахновщинському районі».

У даному документі йдеться мова про те, що Сахновщинською громадою не виконане річне завдання із хлібозаготівлі. Такий стан хлібозаготівель, як йдеться в документі, характеризується: «не достатнім рівнем мобілізації колгоспників», «млявими темпами молотьби», «майже відсутньою організаційно-масовою роботою із повернення розкраденого хліба та невірно взятого авансу», «недостатньо проведеною мобілізацією колгоспників на очистку куркулів від колгоспу».

Потрапляння населених пунктів до «чорних дошок» вело за собою впровадження рішучих кроків до збільшення норм хлібозаготівлі з даних територій, а також до інших каральних заходів. Під час складання списків для занесення на «чорну дошку» до уваги бралися не тільки проценти виконання плану хлібозаготівель, але і політичне минуле села, починаючи з 1919 року: наявність серед його уродженців діячів УНР та повстанського руху, участь селян у «куркульських повстаннях», негативне ставлення до колективізації та розкуркулення.

Так на сторінці 2 «Постановлення бюро Харківського обкома КП(б)У «О ходе хлебозаготовок в Сахновщинском и Балаклейском районах» знаходимо: «очистить колхозы саботирующие хлебозаготовки от всякого рода чуждых и враждебных элементов, а кулацкие элементы организаторов и вдохновителей саботажа хлебозаготовок изъять органами ГПК», а також: «для беспощадной борьбы с расхитителями хлеба и преступным элементом, засевшем в правлении отдельных колхозов, на основе закона об охране общественной (социалистической) собственности направить в эти же районы выездные сессии Облсуда».

Отже, селяни, що намагались прогодувати свої сім'ї зазнавали жорстокого переслідування. Збереглися деякі дані про кількість померлих у селах району: с. Багата Чернечина 683 особи де зараз стоїть пам'ятник жертвам голодомору 1932–1933 років. Цей хрест стоїть проти шляху. У селі Лебедівка повністю вимерли сім'ї Кінашів, Селунів, Ступанів, усі діти сім'ї Півнів. с. Литвинівка – 171 особа, с. Базарянівка – 176 особ, с. Парткомунна – 283 особи, с. Малі Бучки – 51 особа.

У Сахновщині місце масових поховань під час голодомору знаходиться по вулиці М. Чабанівського (район гайка).

Усі ці події, окрім скорботи, викликають запитання: невже в Україні не знаходилось людей, які б підняли голос на захист свого народу? Таких було тисячі. В багатьох районах голови колгоспів відмовлялися здавати хліб, вірніше його жалюгідні залишки. Часто й густо секретарі райкомів партії і голови райвиконкомів на свій страх і ризик не спускали вниз одержані з центру директиви по проведенню хлібозаготівель. Не випадково ж у лютому 1933 року С.В. Косіор звинуватив партійних керівників на місцях в організації саботажу.

Очевидці «чорного лиха» не залишаються осторонь вивчення цієї проблеми. Вони охоче дають свідчення і впевнені в тому, що голодомор був запланований і хто був винуватцем цієї трагедії.

Сідаш А.Б., 1920 року народження, жителька селища Сахновщина. *«Коли почався голодомор, я була у початковій школі. Не можна сказати, що врожай був поганим. Ні, він був таким, як завжди, навіть кращим. Але усі запаси зерна були конфісковані. Військові обшукали усе. Протикали палицями землю, лазили в погріб, нищпорили всюди, де можна було заховати хоч зернину. Але моя мама зуміла приховати трохи кукурудзи, і цим самим врятувала нашу сім'ю від голодної смерті. Раніше замість дахів були стріхи. Ці стріхи були з очерету. Мати заховала качани в очерет і пекла коржі з борошна кукурудзи та буряку. Ми усім говорили, що то були коржі з лободи. Те, що у нас була кукурудза, було великою таємницею. Весною шукали кульбабу, вона була солодка на смак і заміняла нам ласощі.»*

Отже, Сахновщинська громада не менш за інших постраждав від голодомору 1932–1933 років. Було підірвано сили селян – тих, хто здавна становив серце українського народу і забезпечував продуктами харчування промислові центри. Сахновщина здавна хліборобська земля, люди ж її повинні були вмирати від голоду тоді, коли хліба було більше, ніж достатньо. Такою була політика держави. Як автор цього дослідження пропоную назвати людей, які померли під час голодомору 1932–1933 років не померлими, а загиблими. Моя пропозиція ґрунтується на тому, що помирають природно, своєю смертю. А гинуть від чужої руки, отак як загинули від голоду мільйони наших співвітчизників. Тема голодомору 1932–1933 років в Україні залишається малодослідженою, особливо на місцевому рівні. Тому потрібно й

далі над нею працювати, адже до сих пір не встановлено точну кількість загиблих, усі місця поховань, гідно не вшановано пам'ять жертв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Приходько Ф.П., Нариси історії Сахновщини, 1997
2. Архів Сахновщинського краєзнавчого музею.
3. Марочко В. голодомор в Україні: причини і наслідки // Освіта. Всеукраїнський громадсько – політичний тижневик. – 1993. - №1.
4. Данильченко В. жнива скорботи II Колос. Сахновщинська районна громадсько – політична газета . – 2003. - №9 . – с.4
5. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Харківська область. – С. 915, 1003

КРИНИЦЯ ПАМ'ЯТІ ЛЮДСЬКОЇ

Сухар Дар'я Миколаївна, учениця 10 класу
Комунального закладу «Сковородинівський ліцей»
ім. Г.С. Сковороди Золочівської селищної ради с.
Сковородинівка Золочівської ТГ Харківської області
Керівник: **Корінько Людмила Миколаївна**, учитель
історії КЗ «Сковородинівський ліцей» ім. Г. С. Сковороди
Золочівської селищної ради

Постановка проблеми. 2023 рік. XXI століття. Доба прогресу і перетворень у світі та тяжкої війни – в Україні. Разом з тим, цей рік є для нас сумною 90-тою річницею по відношенню до трагічного 1933 року, коли в Україні лютував Голодомор. І, незважаючи на чималу відстань у часі, нам слід знову і знов повернутися до обговорення даного питання.

Мета та завдання дослідження – на основі спогадів очевидців та постраждалих від Голодомору систематизувати і узагальнити матеріали щодо причин та масштабів трагедії у селі Сковородинівка Золочівської ТГ Харківської області, а також зібрати та проаналізувати інформацію, на основі якої спробуємо: визначити причини масового вилучення хліба і продуктів харчування; довідатися, хто займався вилученням збіжжя; дослідити, як люди виживали під час голоду, що вживали у їжу; спробувати встановити кількість жертв.

Виклад основного матеріалу. Історія людства не знала такого випадку, коли володарі нищили голодом своїх власних громадян. Лише в XX столітті червона Москва запланувала і винищила до 9 мільйонів українських селян-хліборобів. 22 місяці голоду – штучного, рукотворного. Він став глобальною катастрофою XX ст. Проти українського народу велася справжня війна – негідна, людоморна.

До цього голоду держава штовхнула село, яке відмовилося прийняти колгоспну систему з початку колективізації. Протягом січня – листопада 1930 року в Україні було заготовлено 400 млн. пудів хліба. За такий же період 1931 року державні заготівлі становили 380 млн. пудів. Але цього було досягнуто в результаті знекровлення села. У багатьох селян 1931 року вилучили все зерно, у тому числі і посівний фонд.

Узимку 1931–1932 років привид голоду вже стукав у двері селянських хат. Фізично ослаблене селянство не могло ефективно провести весняну посівну кампанію 1932 року. На 20 травня у республіці було засіяно трохи більше половини запланованого. Внаслідок неякісного обробітку загинула частина посівів. І все ж врожай 1932 року лише на 20% був меншим середнього врожаю за 1926–1930 рр. Він міг би забезпечити населенню України мінімум продовольства.

Але цього не сталося. Наближення катастрофи відчувалося уже в середині 1932 року. Угорський письменник, активний діяч громадянської війни на боці більшовиків, Мате Залка писав: *«Україна, незважаючи на нормальний урожай, приречена на голод. Це – трагедія.»*

Маючи інформацію про голод, держава посилила тиск на село, прагнучи виконати план хлібозаготівель. В Україні хлібозаготівельну комісію очолив Молотов і діяв особливо жорстоко. 6 грудня 1932 року прийнято постанову партії про «чорні дошки», на які було записано 85 районів України. У цих районах конфісковували продовольчі і посівні фонди, припинялося постачання товарів, проти колгоспників почалися репресії. Проводилися подвірні обшуки, які супроводжувалися конфіскацією не лише зернових, а й буряків, картоплі інших овочів, солінь, сала, м'яса. Селяни були позбавлені усього їстівного. У Харківській області було зафіксовано 9 районів масової смертності.

Сам Харків був переповнений втікачами із села, безпритульними дітьми, яких батьки залишали біля лікарень, притулків і просто на вулиці, сподіваючись, що їх хтось врятує.

На Харківщині лише за один день 11 травня 1933 року в чотирьох селах померло 300 дітей. У Харкові 50% трупів – діти. Це сталося тому, що дитячі організації зняли з централізованого продовольчого постачання.

Пухли і помирили не лише діти, а й дорослі. Ось як про це говориться у звітних документах місцевого керівництва. *«Резко звеличилось количество обнаруживаемых и подбираемых на улицах Харькова трупов умерших на почве голода селян. Если за февраль было подобрано таких трупов 431, за март 689, за апрель 477, то май дает за первую декаду 186, за вторую – 300, за третью – 510, итого за май 992 трупа».* Такі сатанинські оперативні зведення надходили від обласних відділень ДПУ на ім'я голови ДПУ УСРР Всеволода Балицького. (Харків 5 червня 1933 року). Начальник Харківського обласного відділу ДПУ Кацнельсон.[1.49]

Інформація про голод таких масштабів просочувалася за кордон, хоча радянська влада уміло маскувала усі жахи і розмови про голод називала буржуазною провокацією. Такою є згадка про поїздку Едуарда Ерріо по Україні: *«у Харкові за день до його приїзду населення закликали розпочати роботу в 2 години ночі. Потрібно було прибрати вулиці. Бездомні діти, голодні люди зникли. Вітрини магазинів наповнювали продуктами, але міліція відганяла і навіть арештовувала харків'ян, якщо ті підходили занадто близько до вітрин. Кілька сіл було спеціально підготовлено для відвідування іноземцями».* А тим часом на Харківщині в селах вимирили від 25% до 75% людей.

Не уникло такої участі і наше село Сквородинівка Золочівської ТГ Харківської області. У місцевих архівах документи, що засвідчили б масштаби голоду, не збереглися, тому інформацію довелося збирати в очевидців того жаху. На даний час майже не лишилося свідків тих подій, тож доповідь базується на свідченнях і спогадах, записаних у 2003–2008 роках.

Із розповіді Лінивченка Володимира Афанасійовича (див. додаток 1, б) довідуємося, що *«до революції землі навколо села належали: частина – панам, частина – церкві, частина – селянам. Після революції попівську і панську землю розділили між селянами. На кожного члена сім'ї давалась певна земельна площа. Наділи селян формувалися відповідно до кількості членів сім'ї. Так, його батько мав 9 братів і одну сестру. Таким чином родина отримала значний наділ землі. Люди намагалися побудувати свої оселі поближче до поля, щоб швидше його обробити. Так навколо села з'являється ряд хуторів: Бурди, Тихонники, Шевченки і три хутори Смілі. Останні так назвали тому, що ці селяни першими поселились на нових місцях і захищали себе під час голоду».* На 1929–30 роки припадає період колективізації села і хуторів. Для створення колгоспів у людей забрали їхні наділи, залишивши лише присадибні ділянки. При цьому, якщо селянин не бажав іти в колгосп, він міг віддати туди лише коня чи корову і щось із реманенту і не писатись, як тоді говорили, у колгосп. Тих селян, які погодились іти в колективні господарства, об'єднали в колгоспи: ім. Г. Сквороди у с. Сквородинівка, ім. Леніна в с. Гуринівка, ім. Енгельса – с. Велика Рогозянка, ім. Т. Шевченка – на хуторах.

Заможні селяни здали в колгосп коні, корови і сільгоспінвентар. Господарство потроху зміцніло. Колгоспникам на вироблений трудодень виплачували зерном і іншими культурами. Та 1931 рік видався посушливим, не вродили ні зернові, ні овочеві культури». Ранньою весною 1932

р., як згадує Зірка Митрофан Хомич (див. додаток 1, 2) «з Золочева і Харкова були послані активісти, щоб вилучити, як тоді казали, позичити у населення зерно на посів». Коли розпочалося масове вилучення «лишків» зерна, хуторяни постраждали менше, бо вони поля обробляли самі, без допомоги МТС (Машинно-тракторної станції), яка за свої послуги брала у селян зерно. Ось яку з цього приводу склали люди приказку: *«Жито і пшеницю забрала заграниця, ячмінь і овес з'їла МТС, а вівсюг і вику їсти нам до віку»*.

По відношенню до сквородинівців, які не погоджувалися вступати у колгосп, навесні 1932 року починають застосовувати різні санкції. Хто не пішов у колгосп, але віддав туди худобу, тих залишили без зерна і будь-яких продуктів харчування. Ці люди рятувалися тим, що змогли знайти роботу в Харкові і звідти привозити хоч якийсь хліб, що купували по картках, міняли речі в місті на продукти харчування. Про це довідуємося зі спогадів Костенко Марії Михайлівни *«Возила в м. Харків здавати в торгсїм (магазин) посуд, хрестики, верхній одяг, шерстяні хустки, серьожки. На виручені гроші купували лушпайки з картоплі, з яких вдома пекли коржі (матержаники) з домішками просяної шелехи (відвійки від зрушеного проса)»*. Хто зміг влаштуватися на пекарнях, привозив додому залишки тіста, що зішкрібали з рук, готували з нього затірку.

Ті селяни, які не пішли у колгосп і не віддали туди худобу і реманент, були позбавлені не лише продуктів харчування, зерна, а й залишались без осель. Їхні домівки руйнували: вибивали вікна, розкидали печі, таким чином прирікаючи людей не лише на смерть від голоду, а й від холоду. Так вчинили з Данилом Маркіяненком, який був м'ясником і не йшов до колгоспу. Також розкуркулили у цей час і родину Серьоженка Платона.

Селяни, які пішли в колгосп, одержували пайок по 200 грам хліба і приварок кандьор чи борщ. У цей час у селі не припиняли роботу ні школа, ні ясла. І в школі, і в яслах дітям давали поїсти.

Влітку 1932 року люди, відчуваючи, що на трудовні їм хліба не дадуть, починають ходити на поля зрізати молоді колоски, а потім після жнив збирати колоски, які осипалися. На жаль, у цей час діяв закон «Про п'ять колосків». Людей затримували сторожі (їх набирали з місцевих жителів), передавали до суду. Так, Марію Платоненко за збирання колосків засудили на два роки. Також за збирання колосків ув'язнили Варвару (прізвище не змогли пригадати).

Боячись повторного вилучення зерна і продуктів харчування, селяни намагалися приховати його у сховках: закопували в садках, у долівку в хаті чи сараї, топили у водоймах, замазували в піч, ховали на горищах, одна родина засипала зерно у заздалегідь зроблені труни (на щастя там не шукали, і це допомогло вижити). Але пильне око «буксирів», так називали активістів, що вилучали збіжжя, знаходило майже всі схованки.

«Буксири» поновили свої облави восени 1932 року. У селі діяло кілька таких бригад. Одних було прислано з району, пригадують, що то був якийсь військовий, та Ільченко, представник з району, іншу організували з місцевих жителів. Сюди увійшли Гоцкало Василь Васильович, Зінченко Ілля Михайлович, Манушка (прізвисько), Костенко Трохим Ілліч, Лівивенко Пантелей Іванович, Коваленко. У цей час активісти не розминалися ні з чим: у бабусі Костенка Андрія Антоновича (див. додаток 1) з-під подушки (а саме там старенька намагалася заховати) забрали вузлик пшона. Забирали й овочі, хапали і речі – полотно, одяг. Вилучали ступи. Якщо ступи знаходили, господаря могли навіть засудити. Вважалося, якщо є ступа, то є й приховане від держави зерно, тому люди їх або рубали, або прикопували в перегної. В Івана Богатиря були вівці, він також умів вичиняти шкіри і шив кожухи, то в нього «буксири» забрали кожуха. Ці речі не описувалися і не передавалися державі, а залишались в оселях активістів. Опинившись у таких умовах, частина населення голоду не витримала.

Очевидці пригадують лише імена та прізвища померлих сусідів, бо на той час були дітьми і всіх жителів не знали поіменно. Ось імена та прізвища декого з них: у Зінченко Варвари померла мати і двоє дітей, Костенко Михайло Григорович 1927 року народження, діагноз – скарлатина і виснаження організму. Також померли Костенко Олексій, Костенко Катерина, Бойко Герасим Якович, Клименко Сафон.

Марія Кононівна (див. додаток 1) пригадує, що люди у цей час помирали прямо на вулицях. Так, один чоловік помер у парку, ідучи до контори. Померлих хоронили родичі у садках, без трун. Небіжчиків клали у сундуки, загортали в рядна: труну не мали сили зробити та й не було з чого. Якщо не залишалось рідних, то по них приїжджала підвода, забирала трупи, які лежали під дворами або на призьбах біля хати, і покійників везли до спільної могили. Організовували захоронення до десятка чоловік у день. Ховали там, де зараз старе кладовище.

Як же люди протистояли голоду? У цей час їм доводилося вживати у їжу листя берестка, з якого пекли «берестяники». До сушеного і перетертого на муку листя берестка додавали відвійки, середину мерзлої картоплі. З такої суміші готували «оладки» або якусь юшку. Товкли в ступі сушені жолуді і з них теж пекли «оладки». Вони були дуже гіркі на смак, їсти їх майже було неможливо. Від них боліли животи. У цей час людей врятували радгоспи Володарівський Богодухівського району і на Овині Золочівського району. Там можна було крадькома назбирати мерзлих буряків і картоплі. Також сковородинівці йшли у Кленове Богодухівського району, де був завод, на якому рушили просо, а відвійки висипали геть. Вночі люди все розбирали, потім пекли з відвійків перепічки. Пізньої осені збирали яблука, кислиці, терен. Їли кішок, собак, труп коня, що лежав за селом. Навесні 1933 року, коли було найважче, їли лопуцьки, цибульку із пролісків, листя кропиви, кінського щавлю, лободи й щириці. Влітку сушили квіти з акації і теж додавали у «хліб». Акація була небезпечною. Якщо її покласти у суміш надто багато, то вона «ударяла в голову», людина не виживала.

З людьми, які лишилися без засобів для існування, голод робив страшні речі: селяни підстерігали, хто де ховає хоч якась зерно, ходили його красти одне в одного, під час посівної намагались прикопати якась зерно, вночі йшли його відкопувати.

Також зі спогадів Лівиненка Володимира Афанасійовича (Дод. 1,) та Зірки Марії Кононівни (Дод. 1) довідуємося, що на селі були випадки людоїдства. «Їли своїх дітей дві чи три сім'ї у Сковородинівці». *«У ярку стояла хатка. Там жила мати з дитиною. Чоловік поїхав у Харків на роботу і довго не повертався. Жінка спочатку з'їла дитину, а потім померла й сама».* Ось такі випробування та поневіряння випали на долю сковородинівцям у 1932–1933 роках.

Висновки

- причин масового вилучення хліба і продуктів харчування було кілька: позика держави для посівної кампанії 1932 року та один із способів примусового залучення селян у колгосп.
- вилученням збіжжя на селі займалися кілька бригад. До них входили як представники з району, так і місцеві жителі.
- люди виживали під час голоду, працюючи у колгоспі за пайок хліба та порцію юшки, виїжджаючи на роботу у Харків і привозячи звідти якісь продукти харчування, обмінюючи речі на продукти харчування у місті;
- вживали у їжу різні відходи, плоди фруктових і декоративних дерев, листя, стебла, пагони трав, конину;
- Кількість жертв Голодомору серед сковородинівців нами точно не встановлена.
- Селян у першу чергу рятувала жага до життя. Яким воно важким, мученицьким не було, але людина прагнула вижити будь-якою ціною. Коли голод трохи відступив з села, скрізь було чути пісні: чи то їхали на поле, чи то збиралися увечері поспілкуватися. Про це згадував Зірка Митрофан Хомич. За його молодості селяни мали щирі, відкриті душі. Тож не даймо зачерствіти нашим душам, шануймо тих, хто пережив Голодомор, пам'ятаймо тих, хто прийняв мученицьку смерть у 1932–1933 роках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Партархів при ЦК компартії України: фонд 1, опис 101, справа 1281, аркуші 49 – 56).
2. Чернова Н. Жнива скорботи// Слобідський край 22. 11. 2003р.
3. Свідчення жителів с. Сковородинівка очевидців і постраждалих від Голодомору (Додатки 1 – 10)

Додаток А
Інформація про постраждалих від Голодомору у с. Сквородинівка, чії свідчення
використано для написання даної роботи станом на 2008 рік

№ п/п	Прізвище, ім'я та по батькові	Рік народження	Вік на 1933 рік	Дані про батьків	Брати і сестри	Примітки
1.	Зірка Марія Кононівна	18.03. 1922 р.	11 років	Батько – Зірка Конон Хомич, 1884 р. н. Працював головою колгоспу ім. Г. Сквороди; Мати – Зірка Мотря Іванівна, 1901 року народження, колгоспниця.	Брати Іван, Леонід, Сестра Галина	Під час голоду вижили усі
2.	Зірка Митрофан Хомич	01.01 1927 р.	6 років	Батько – Зірка Хома Васильович, 1902 р. н. різноробочий у місті, пізніше колгоспник; Мати – Зірка Степанида Сергіївна, 1903 р. н., домогосподарка, згодом колгоспниця	Брат Іван, 1933 р.н Сестра Галина 1929 р.н	Вижили усі
3.	Костенко Андрій Антонович	24.08. 1925 р.	8 років	Батько – Костенко Антон Андрійович, 1905 р. н., колгоспник; Мати – Костенко Марія Трохимівна, 1905 р. н., колгоспниця	Брати Григорій, 1923 р.н. Федір, 1927р.н. Галя	Вижили усі
4.	Костенко Марія Макарівна	1922 р.	11 років	Народилася в с. Мерло Богодухівського району. Даніх про батьків немає, нині покійна	В родині було ще дві сестри	Вижили усі
5.	Костенко Марія Микитівна	1919 р.	14 років	Народилася в с. Мала Цапівка Золочівського району. Даніх про батьків немає, нині покійна	У родині було 4 дітей	У 1933 Померли батьки
6.	Лінивенко Володимир Афанасійович	27.05. 1923 р.	6 років	Батько – Лінивенко Афанасій Іванович, 1897 р.н., бригадир у Колгоспі, Мати – Лінивенко Ганна Миколаївна, 1900 р.н., працювала у дитсадку	У родині було троє дітей	Вижили усі
7.	Пухова (Турчин) Тетяна Микитівна	14.03. 1927 р.	6 років	Батько – Турчин Микита Іванович, 1903 р.н., конюх у колгоспі, Мати – Турчин Килина Петрівна, 1903 р.н, ланкова у колгоспі	Тетяна, Галина, Явдокія, Михайло, Яків	Четверо дітей вмерло не під час голоду, всього було 9 дітей

МОВЧАЗНІ СВІДКИ ГОЛОДОМОРУ

Харківський Іван, учень 11-В класу комунального закладу «Харківський ліцей №107 Харківської міської ради»

Керівник: Семеніхіна Світлана Миколаївна, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Харківський ліцей №107 Харківської міської ради»

Однією з найжахливіших сторінок історії України є Голодомор.

Голодомором називають масовий голод, який охопив у 1932—1933 роках територію радянської України. За наявними даними, від голоду померло приблизно чотири мільйони людей. 2006 року Верховна Рада України визнала Голодомор актом геноциду українського народу.

9 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Радянська Україна підписала документ 1949 року, а 1954 року — ратифікувала.

Стаття II Конвенції визначає:

«У цій Конвенції геноцид означає будь-яку з наступних дій, зроблених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- а) Вбивство членів групи;
- б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи;
- в) Умисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове її фізичне знищення;
- г) Дії, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи;
- д) Насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої».

Рафаель Лемкін, автор поняття «геноцид» та батько згаданої Конвенції, назвав знищення української нації «класичним прикладом геноциду». Згідно з Конвенцією ООН, Лемкін розглядав як невід’ємні складові геноциду проти українців такі явища: вбивство голодом українських селян, знищення української інтелігенції та ліквідація Української Автокефальної Православної Церкви.

В Україні першим правовим актом, який кваліфікував Голодомор як акт геноциду, був Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», ухвалений Верховною Радою 28 листопада 2006 року. Стаття 1 цього документа встановила: «Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом українського народу». Закон став політико-правовим підґрунтям для проведення масштабного офіційного розслідування злочину геноциду в Україні у 1932–1933 роках

У процесі порушення кримінальної справи СБУ керувалася нормами як національного законодавства, так і міжнародних договорів, які відповідно до ст. 9 Конституції України та ст. 3 ККУ є частиною кримінального права. Крім Конвенції ООН 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, йдеться про такі міжнародно-правові акти, як Європейська конвенція 1950-го про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт 1966-го про громадянські та політичні права, Конвенція ООН 1968-го про незастосування терміну давності до військових злочинів та злочинів проти людяності.

Під час слідства було доведено намір керівництва Радянського Союзу знищити частину української нації, що є першочерговим у доведенні геноцидного характеру злочину. Висновок про існування наміру зробити геноцид та усвідомлення цього можна робити з відповідних фактів та обставин. Тобто намір не обов'язково має бути чітко зафіксований у документах або викладений у публічних усних промовах. Про нього можна стверджувати, виходячи з фактів та обставин злочину.

Нині голод 30-х років ХХ століття визнають геноцидом 16 країн світу, а ще у низці країн – органи влади їх окремих територіальних одиниць. Сенат США визнав Голодомор геноцидом українців. Як Голодомор був пов'язаний з колективізацією і діями Сталіна, і в яких регіонах було

найбільше постраждалих? За думкою історика Сергія Плохого, професора університету Гарвард, директора Інституту українознавства, Голодомор не був лише про хліб та про викачування хліба. У такому разі більше постраждав би Південь – Одеська та Дніпропетровська області України. Але натомість постраждав центр. Відповідь: ці регіони постраждали через те, що були частиною України, на яку лягала лівова частка тих хлібозаготівель, якими займався уряд. Ми бачимо, що і в Україні, і за її межами ставав важливим етнічний чинник.

Один із аргументів, який висловлюється проти того, щоб визнавати Голодомор геноцидом, – це те, що Сталін зупинив голод у 1934 році та надав допомогу тим районам, які голодували. Але логіка цього процесу незрозуміла. Якщо потрібно було більше хліба, щоб провести індустріалізацію, навіщо тоді вбивати тих людей, які виробляють цей хліб?

У лютому та березні 1933 року (у постраждалі регіони) справді починають надсилати так звану допомогу. Але насправді це була допомога, яку потім треба було віддавати. Допомоги надходило дуже мало, і вона йшла на Південь – головний регіон, де робили хліб. А центр України, Київська та Харківська області залишалися самі по собі. Хоча на Київщині і частково на Харківщині це був уже другий рік голоду.

У грудні 1932 року Сталін підписує кілька документів. У тому ж «Декреті про хлібозаготівлі» йдеться про зупинення українізації за межами України, обмеження українізації на території України. Тобто у політиці хлібозаготівель є дуже сильний етнічний, етнічно-національний компонент.

Восени вийшла нова книга американської журналістки, яка пише про Східну Європу, лауреата Пулітцерівської премії, колумніста видання *The Washington Post* Енн Епплбаум, яка називається «Червоний голод: Війна Сталіна проти України».

Епплбаум у своїй книзі розповідає, як Йосип Сталін використав голод в Україні у 1932–1933 роках на свою користь, щоб вирішити так звану «українську проблему». За словами журналістки, Сталін вважав, що настрої в Україні загрожують успіхам радянської влади.

Епплбаум приїздила до Києва на запрошення Києво-Могилянської академії, вона розповіла, чому, на її думку, є паралелі між подіями періоду Голодомору та нинішніми діями російського керівництва в Україні та як історія радянського періоду вплинула на формування нинішньої України.

Для людей, які небагато знають про Україну, це невеликий екскурс в українську історію. Однак, книга буде корисною і для українців.

Сталін під час подій 1917 був комісаром у справах національностей. Україна була у сфері його відповідальності, вона була так чи інакше причетна до подій періоду Громадянської війни. Коли 1932 року він стикається з голодом і кризою, спровокованою колективізацією, він пам'ятає минуле повстання. І у книзі звернено увагу на те, що Сталін використав голод на свою користь, щоб вирішити для себе так звану українську проблему. А саме – викоринити протестний потенціал українського селянства. Потім були репресії проти представників української інтелігенції та політичних лідерів. Він боявся виклику, який Україна кинула революції більшовиків у 1917 році.

Важливим аспектом було також постачання зерна та постійне прагнення отримати цього зерна якнайбільше. Більшовики знали, що приводом до Лютневої революції стали перебої з постачанням продовольства, і вони завжди боялися, що його дефіцит приведе до нових заворушень, що це є загрозою їхній владі.

Крім того, більшовики бачили в Україні ідеологічну загрозу. Якщо українці не ухвалить більшовизм, це може підірвати успіх більшовизму загалом. Люди, які були патріотами, які мріяли про свою державу, які могли передати свій патріотизм та ентузіазм нащадкам – все це покоління було знищено. А на зміну цьому поколінню прийшли люди, які найбільше боялися. Комуністичний терор також призвів до нового покоління політичної еліти – цілком лояльного до радянської системи – хто за переконаннями, хто зі страху. Можна сказати, що Україна втратила своїх найпатріотичніших і найактивніших громадян, а натомість отримала наляканих людей.

Фотографії промовистіше свідчать про масштаби Голодомору. Значимо, що фотографій періоду 1932-1933 рр. збереглося вкрай мало. Це також результат свідомої діяльності ГПУ.

Радянська влада суворо забороняла фотографувати Голодомор. Такі знімки вилучали та знищували. Лише одиницям вдавалося відзняти та зберегти фотодокази штучного голоду в Україні.

Завдяки цим фото можна побачити, як голод докорінно змінив життя людей.

Серед сміливців, які зробили ці знімки, були австрієць Александр Вінербергер, американці Джеймс Еббе і Вайтінг Вільямс та українець Микола Бокань.

Александр Вінербергер — один з небагатьох фотографів Голодомору. Його правнучка Самара Пірс теж досліджує голод в Україні.

На ім'я Александра Вінербергера гарантовано можна натрапити майже в кожній книзі про Голодомор - він був одним з небагатьох фотографів, яким вдалося не тільки задокументувати Голодомор, а й відправити світлини контрабандною поштою в Австрію, де їх оприлюднили на весь світ. правнучка Вінербергера Самара Пірс згадує про свого прадіда, те, як він тікав від розстрілу та як його світлини сформували її як дослідницю Голодомору.

Александр народився 1891 року у Відні у чесько-сврейській родині, під час Першої світової війни був мобілізований в австрійську армію, брав участь у боях проти російської армії і в 1915 році потрапив у полон. В період індустріалізації радянська влада використовувала мобілізовану працю військовополонених, і навички хіміка були затребувані. У 1933 році його переводять працювати з Москви до Харкова, де на камеру Leica інженер зробив одні з небагатьох відомих фотографій-свідочтв Голодомору.

Світлини Вінербергера разом з роботами Джеймса Еббе, Вайтінга Вільямса та Миколи Боканя є неспростовними доказами штучного голодомору українського народу, влаштованого сталінським режимом.

Вінербергер — один з небагатьох фотографів, кому вдалося сфотографувати реальність Голодомору і відправити світлини в Європу, де завдяки архієпископу Відня Теодору Інницеру, який отримав світлини поштою, вони були опубліковані. Ім'я Вінербергера згадується майже в кожній книзі про Голодомор в Україні, проте у сім'ї Пірсів про світлини ніхто не говорив. Старші родичі іноді ніби жартома, ніби серйозно казали, що він став «диким» у Радянському Союзі. Згадували історію, як Вінербергер стріляв з пістолета по ялинкових свічках на Різдво. І якби не розмови з бабусею та фотоапарат, який Пірс віддав її дядько, вона і сама б, напевно, ніколи не побачила «Червоний альбом». На основі цього альбому Самара випустила свою книгу «Маски Голодомору», де її власні фотографії з Харкова накладаються на знімки Вінербергера. Ця робота актуалізувала питання Голодомору в британському суспільстві. Але, як каже Самара, ще треба зробити дуже багато речей, щоб Великобританія визнала Голодомор геноцидом українського народу. Вона впевнена, що саме зараз найкращий час для британських політиків прийняти таке рішення. Так само як і найкращий час вперше наживо показати українцям фотографії Вінербергера та камеру, якою вони були зроблені.

«Братські могили для голодуючих» (авторський підпис). Поблизу Харкова, 1933 рік.

Фото Александра Вінербергера. Публікується вперше в оригінальному вигляді. Надано власником авторських прав Самарою Пірс

З 2014 року Пірс знімає проєкт «Довга боротьба», у якому використовує свої фотографії та фотографії українських військових з передової, так само накладаючи їх на світлини Голодомору, які зробив її прадід. Вона зазначає, що зараз працювати над проєктом стало набагато важче і болючіше. Він буде завершений лише тоді, коли закінчиться війна. Головна мета проєкту — показати підступні репресії Росії на окупованих територіях, які відбуваються із 2014 року, порівняти їх з Голодомором та простежити візуальну схожість між ними. Друга мета роботи — продовжити володіння авторським правом на фотографії Вінербергера. Вклад Александра Вінербергера у визнання Голодомору геноцидом українського народу є фундаментальним. Ризикуючи власним життям, він зробив понад 100 знімків голодуючого Харкова 1933 року. Використовуючи своє положення директора хімічного виробництва, через австрійських дипломатів він зміг вивезти ці негативи в Австрію. А після повернення до Австрії у 1934 році одним із перших опублікував книгу, присвячену Голодомору.

«Черга за чорним хлібом» (авторський підпис). Центральна частина Харкова, 1933 рік. Фото Александра Вінербергера. Надано власником авторських прав Самарою Пірс. Вперше надруковано у книзі «Національна книга пам'яті жертв Голодомору. Харківська область. 2018 рік».

На знімках, зроблених Вінербергером, знято довгі черги за хлібом, вулиці Харкова, на яких помирали від голоду люди. Згодом у записах, які залишив Олександр до фотографій, він помічатиме, що люди вже не дивилися на померлих, а просто йшли далі, проходили повз них. Голодні смерті стали надто звичайним явищем. Коли Вінербергер повертався до Австрії у жовтні 1933 року, він передав негативи фотографій дипломатичною поштою через посольство Австрії. На цьому наполягали австрійські дипломати з безпеки: був ризик того, що представники ГПУ затримують Вінербергера при перетині кордону. Олександр Вінербергер передав фотографії католицькому кардиналу Теодору Інніцеру, завдяки якому фотографії зберігалися в архівах Віденської єпархії. Вперше фотографії Вінербергера побачили світ у 1935 році як фотофакти до книги Евальда Амменде «Чи має голодувати Росія?». 1939 року Вінербергер опублікував власні спогади, включивши до книги два розділи про Голодомор в Україні та підкріпивши затвердження фотографіями.

Родичі з Німеччини подарували йому фотокамеру Leica II, на яку Олександр фіксував повсякденне радянське життя. Восени 1932 року Олександр Вінербергер через вікно швидкісного поїзда Москва-Харків побачив село у вогні — це люди протистояли колективізації. На кожній наступній станції він помічав вагони із селянами, яких вивозили в Сибір. Закинуті хати і необроблені поля, на яких гнило зерно, стали головним краєвидом його поїздки до Харкова,

тодішньої столиці радянської України: «Якою нелюдською мала б бути сила, щоб перетворити квітучу країну, яка розкошувала їжею, в руїну», – писав він.

Вінербергер, отримав роботу на харківському заводі «Пластмас». Іноземного інженера найняли, щоб запустити виробництво гребінців, щіток, мундшуків та інших побутових пластмасових виробів. В кінці зими 1933, коли голод ставав все жорстокішим, у інженера з'явився сучасний, невеликий і простий німецький фотоапарат Leica II. Він одразу почав фотографувати жертв голоду, які масово приходили до Харкова у надії отримати роботу та їжу, але натомість знаходили смерть.

Хоча Вінербергер жив далеко від сіл, які були епіцентром голоду, його фото дозволяють уявити апокаліптичні масштаби катастрофи. Він зафіксував довжелезні черги за їжею, пусті продуктові магазини, юрби безпритульних дітей, виснажену худобу та безліч загиблих від голоду на вулицях Харкова, на які вже не зважали містяни.

Вулиця в Харкові, 1932 рік. Фото Александра Вінербергера. Фото з колекції Кардинала Теодора Інніцера, (Архів Віденської Дієцезії).

Австрійському інженеру також вдалося передати жахливі умови існування в радянській Україні. Понад пів року Вінербергер під загрозою для власного життя продовжував фотографувати. Лише завдяки сміливості, винахідливості та розумінню особливостей радянського життя йому вдалося зробити таємно близько 600 знімків. Зараз відомо про майже 80 фотографій, які стосуються Голодомору. Щоб зберегти свої негативи, Вінербергер передав їх в австрійське посольство. Звідти їх дипломатичною поштою переправили до Відня. Сам інженер на початку 1934 року виїхав до Австрії й одразу провів серію лекцій, де показував свої фото та розповідав про Голодомор.

Невдовзі він передав альбом із 25 фото австрійському католицькому кардиналу Теодору Інніцеру, за сприяння якого була створена організація із порятунку голодуючих. Але через те, що Радянський Союз заперечував голод, жодної міжнародної допомоги так ніколи й не організували.

Американський фотограф Джеймс Еббе (James Abbe) починав як модний фотограф, роблячи знімки зірок Бродвею і Голлівуду, але потім переключився на фотожурналістику та

деякий час жив в СРСР. В об'єктив Еббе потрапили найсуперечливіші лідери ХХ століття – Гітлер, Муссоліні, Франко.

У березні 1932 року Еббе приїхав до Москви в надії зробити фотосесію із Йосипом Сталіним. Досі нікому із закордонних фотографів це не вдавалося. Три тижні Еббе безрезультатно стоптував черевики дорогою до Кремля. Фотограф писав, що кабінет Сталіна був найдовшим, який йому доводилося бачити. Джеймс Еббе домігся провести із Сталіним 25 хвилин. Невдовзі світ побачив фото радянського диктатора. Ця фотосесія дозволила Еббе потрапити у число «благонадійних». Він залишився в СРСР ще на пів року – до вересня 1932-го, працював для радянської агенції «Союзфото». Але це було лише прикриттям. Насправді він хотів фіксувати реальне життя в СРСР.

Американському фотографу вдалося таємно відзняти багато заборонених тем: похорон дружини Сталіна, яка покінчила життя самогубством, черги за їжею, розграбування церков, таємні війська радянських спецорганів та багато іншого. Еббе став свідком початку Голодомору. Влітку 1932 року в брудному і смердючому вагоні він відправився в Україну. «У моєму селі люди вмирають, як щурі в пастках, шукаючи їжу», – розповів йому один із подорожніх та додав, що багатьох, які чинили опір колективізації, вислали до Сибіру. Еббе запитав, як той планує жити, коли повернеться у рідне село. «Ми не сподіваємось жити! Ми збираємося померти з голоду», – відповів селянин. Прибувши до харківського вокзалу, Еббе був вражений навалюю селян. Для багатьох вокзал встиг стати домівкою. Щоб спробувати сісти на потяг, люди розбивали табори. Вони даремно вірили, що десь подалі від дому знайдуть їжу. «І це була Україна, найродючіша територія у всьому величезному Радянському Союзі!» – писав Еббе. Коли він побачив натовп голодних селян на залізничних коліях, витягнув фотоапарат і відзняв. За це його арештували, але згодом відпустили. Фотографувати залізницю в СРСР – було суворо заборонено.

Потрапивши у Запоріжжя, американець не міг стримати захоплення від символу радянської індустріалізації – гігантського «Дніпрогесу»: «Мені хотілося кинутися до телеграфу і привітати Сталіна». Американський фотограф побачив, як активно будуються сучасні потужні заводи та фабрики. Під час однієї із поїздок містами Донбасу Еббе робив на замовлення радянського агентства пропагандистські знімки «радісних» шахтарів. Фотограф писав, що плівка не могла показати їхні пусті шлунки. На одному з фото робітники стоять у черзі до пункту видачі їжі, який ще не розпочав роботу. На задньому плані – дамба «Дніпрогесу». Еббе писав, що в Радянському Союзі будь-яку чергу знімати заборонено, особливо, якщо це черга за їжею.

Під час короткої зупинки на нічліг у Харкові фотографу вдалося вислизнути від радянських провідників, які слідкували за кожним його кроком. В одному із шахтарських містечок американець потрапив на базар. Він бачив, як поміж рядів ходили голодні селяни, і просто дивилися на їжу. Ніхто більше не хоче працювати – відповів Еббе один із них. Здивованому американцю пояснили, що працюватимуть люди, якби старанно вони не працювали в колгоспі, ніяк не могли заробити більше за останніх нероб. «Мільйони селян вважали за краще смерть, ніж працювати у колгоспах під керівництвом робітничої, солдатської та селянської партії», – писав у спогадах Еббе. У той час, як селяни голодували, іноземному фотографові разом із місцевою радянською елітою накривали пишні столи. «За десять днів, які ми провели в гірничодобувному районі, неможливо було сісти за стіл не заповнений ікрою, смаженою індичкою, куркою, рибою будь-якого сорту, випічкою і навіть такої рідкісної розкоші, як біфштекс», – написав він. Вже скоро Еббе вичерпав терпіння радянської влади. Під час чергової несанкціонованої зйомки у Москві фотографа вкотре затримали. Йому пригрозили реальним арештом, якщо він продовжуватиме знімати й наказали покинути СРСР. Під час перетину кордону Еббе вдалося зберегти свої фото. Він заховав негативи у штани свого наймолодшого сина. Проте американський фотограф визнавав, що через різні обставини багато речей йому не вдалося відзняти. Наприклад селян, яких масово вивозили у застінки ДПУ, а потім відправляли у табори, трупи загиблих від голоду. У 1934 році вийшла його книга спогадів про перебування у Радянському Союзі «Я фотографую Росію» («I Photograph Russia») із 80 фото, де були зокрема й розміщені фото Голодомору.

«Люди помирають, як мухи», – написав після побаченого в Україні в серпні 1933 року американський спеціаліст із трудових відносин та журналіст Вайтінг Вільямс. Під виглядом звичайного робітника він працював на шахтах та сталеливарних заводах у США та Європі. Так дізнався про справжні проблеми та умови праці робітників, які хотів поліпшити.

У 1928 році Вільямс побував й на українському Донбасі. Тоді життя людей йому видалося похмурим, але під час другої туристичної поїздки у 1933-му він вже побачив неймовірну трагедію. Вільямс натрапив на мертвих від голоду людей на вулицях Харкова, Києва, Горлівки, Донецька та у канавах на їхніх околицях. «Всюди чоловіки і жінки думали лише про одне – хліб», – писав він. Хоча перебування американського мандрівника строго контролювалося радянськими органами, йому таки вдалося потайки зробити декілька знімків голодної України.

Вільямсу також розповідали правду про Голодомор іноземні інженери, експерти, які довго жили в радянській Україні та сотні робітників, селян, містян, з якими він встиг поспілкуватися за два тижні. Все це він занотовував собі в щоденник. Та найбільше Вайтінга Вільямса вразили «орди» безпритульних та голодних дітей, яких він бачив повсюдно в українських містах: «Вони жили й вмирили, як дикі звірі».

Селяни, залишали своїх дітей у містах, сподіваючись, що там вони матимуть бодай мінімальні шанси вижити. Дехто йшов жити на вулиці, покидаючи своїх вже мертвих батьків. У Харкові Вільямс побачив, як дев'ятирічний хлопчик сидів серед сміття на базарі і піднімав з бруду шкаралупу від яєць. З відчайдушним поглядом він сподівався вишкребти звідти якісь залишки. Наступного дня американський мандрівник зустрів його знову на тому ж місці, але хлопчик вже не рухався. Вільямс зміг зафіксувати на плівку, як харківська міліція ловила безпритульних та перевозила їх на возах. Лише у травні 1933 року офіційні органи повідомили, що за тиждень підібрали з вулиць 9 тисяч дітей.

Дітей відправляли в переповнені та голодні дитбудинки, де була неймовірно велика смертність – близько 30%. Тож багато звідти тікали й поверталася знову на вулицю. А декого, як розповіли Вільямсу декілька людей, завантажували у вагони, вивозили подалі від міста і випускали у чистому полі. «Але одного разу, принаймні, – писав він – три вагони із безпритульними відігнали на запасну колію й забули про них. Коли на третій день їх відкрили – в середині не залишилося нікого в живих».

Через те що багато селян померли від голоду, збирати врожай 1933 року примусово скеровували й жителів міст. Їх погано годували, а умови життя були жахливими. За словами Вільямса, після цього багато робітників хворіли, а дехто помирав.

Повернувшись у США, Вайтінг Вільямс не міг звільнити свою душу від жахливих страждань та смертей, які побачив в Україні. Його приголомшило, що до поїздки він не уявляв справжніх масштабів голоду, а також, що світ досі не організував кампанію порятунку голодуючих. Вільямс хотів, щоб його розповідь служила свідченням голоду та страждань в СРСР. Проте він навіть не уявляв, що американські журнали, які нещодавно ще друкували його матеріали, відмовлять в публікації його статей про голод. Одні редактори не хотіли «переборщити» «неприхильними» матеріалами про СРСР, а інші – надсилали туманні відмовки. «В той час американський бізнес був дуже зацікавленим у хороших відносинах між СРСР та США. Також у повному розпалі точилися суперечки про офіційне визнання Америкою Радянською Союзу, яке вже невдовзі, у листопаді 1933 року підтримав президент Рузвельт. Лише завдяки американському фотографу Джеймсу Еббе, Вільямс знайшов у Британії видавця, який, щоправда не з першої спроби, погодився надрукувати його статтю та фото про голод. «Радянська влада – найганебніший режим за всю історію, який експлуатує як робітників, так і селян», – вважатиме Вільямс. У кінці лютого – на початку березня 1934 року в лондонському журналі Answers вийшла серія із двох статей. Вісім світлин, які були розміщені у них, стали першими фотодоказами голоду в Україні, опублікованими у пресі говорять дослідники Holodomor Photo Directory.

Професійний фотограф із Батурина на Чернігівщині Микола Бокань зафіксував трагедію власної сім'ї під час Голодомору.

Микола Бокань був толстовцем. Члени цього релігійного руху, заснованого на працях російського письменника Льва Толстого, не відповідали насильством на зло, відмовлялися служити в армії, противились розкоші та ставили духовні цінності вище за матеріальні. Бокань хотів прищепити ці ідеї й у своїй родині, але під впливом радянської дійсності більша частина сім'ї противилася цьому. Сам Микола Бокань, як і більшість толстовців, спочатку підтримував більшовиків. Але з часом його захват зовсім охолов, коли він побачив реальні наслідки їхньої влади.

В середині 1932 року сім'я Боканів, яка складалася із 7 дітей, почала голодувати. Микола більше не міг заробити фотографуванням – не було охочих, а близько 70 людей, яким він зробив фото, не віддавали гроші. В цей час він почав фіксувати на фотоапарат все, що відбувалося із його сім'єю, додаючи до світлин ще й промовисті підписи: «300 днів (триста!) без шматка хліба до злиденного обіду». «Коли вилучили хліб, то й ціни на інші продукти стали цілковито недоступними. – нотував у своєму записнику фотограф із Батурина. – Тому настав час подумати, як врятувати дітей від вимирання». У червні 1932 року Микола Бокань змусив свого 25-річного сина Володимира покинути батьківський дім і спробувати заробити на життя самостійно. Весною 1933 року, коли найбільше лютував голод, а сім'я 10 місяців не бачила на столі хліба, 22-річний син Миколи Боканя, Костянтин, пішов працювати у колгосп. Очевидно – це була його особиста ініціатива, адже батько противився колективізації. Вже невдовзі, повертаючись із роботи знесилений Костянтин ліг у полі і за дві години помер. Микола Бокань вирішив одразу сфотографувати його місце загибелі. «За два місяці роботи у колгоспі син отримав гріб, яму і підводу до кладовища – ось і весь заробіток», – занотував він. У колгоспі 22-річного Костянтина, як й інших, годували гречаною лускою, а щоб втамувати голод, він за порадою своїх нових товаришів почав ще й курити. «Від такого корму худоба помирає, – писав Микола Бокань. Він перевіз тіло сина на підводі до місцевого кладовища. А на його могилі встановив промовисту табличку: «Помер 30 червня 1933 року на полі від непосильної праці в колгоспі і недоїдання». У кінці 1937 року Миколу Боканя та його сина Бориса арештували. Їх звинуватили в антирадянській агітації та пропаганді. Під час обшуку вилучили 42 фотографії та 20 негативів. Вони і стали частиною доказів «контрреволюційної діяльності». Боканя-старшого засудили до восьми років, а його сину дали – п'ять. Їм не судилося відбутися ці терміни в таборах. Борис помер наприкінці 1939-го, а його батько – навесні 1942-го.

Пам'ять жертв Голодомору 1932-33 років вшановують, поклавши квіти до Меморіалу на Михайлівській площі у Києві. В усіх містах країни проходять панахиди та жалобні заходи, у тому числі всеукраїнська акція «Запали свічку». На всій території України приспущено державні прапори та обмежено проведення розважальних заходів. За оцінками української Академії наук, жертвами Голодомору стали 4, 5 мільйони людей. У 2006 році Верховна Рада України визнала Голодомор актом геноциду українського народу. Основні заходи, пов'язані із трагедією українського народу, відбуваються у Національному музеї «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Столиця відчаю. Голодомор 1932-1933рр. на Харківщині вустами очевидців. Свідчення, коментарі. – Х.: Видання часопису «Березіль», 2006. – 416 с.
2. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55061222>
3. <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/>
4. В.Авер'янов. Уряд // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.739
5. Чорна книга України: Зб. документів, архів. матеріалів, листів, доп., статей, досліджень, есе / Упоряд., ред. Ф. Зубанича; Передм. В. Яворівського.т — К.: Вид. центр «Просвіта», 1998. — 784 с.
6. <https://www.radiosvoboda.org/a/nevidomi-photo-holodomoru-inzhenera-winerbergera/30286506.html>

КОЛИ ВБИВАЮТЬ ГОЛОДОМ, ДІЛИТИСЬ ХЛІБОМ — ПОДВИГ

Цапенко Денис, учень 11 класу Новомерчицького ліцею Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області
Керівник: Корецька Н.П., вчитель географії та історії

Побуває міф про відсутність спротиву українських селян більшовицьким грабіжникам напередодні та під час Голодомору 1932-1933 років. Насправді сотні тисяч українців боролися, відстоювали право на свободу та життя, зокрема, із зброєю в руках.

По різному сьогодні згадують люди радянські часи на території України. Дехто, крізь роки, і досі боїться згадувати, а ще більше- розповідати про минуле. Радянський тоталітарний режим своїми жорсткими методами добре вишколив людей на свій лад. Довго і сильно ламав, ставив на коліна, змушував виконувати свої забаганки. Нескорених відправляли до Сибіру на каторгу, в тюрми, заставляли навіки замовкнути в психлікарнях, а то просто і розстрілювали. Але український народ живучий: вставав з колін, піднімав голову і гордо йшов своєю землею до незалежності.

За останні роки багато зроблено для відновлення історичної правди. Тема Голодомору продовжує перебувати в центрі зацікавлень науковців і простих людей. В Україні та за кордоном тривають наукові дослідження, виходять нові книжки з новими свідченнями та спогадами. Особливо вражають сторінки, де смертним шрифтом викарбовано про голод і сталінські обіцянки.

Минуло багато років з того часу, як голодна смерть у мирний період на найродючішій землі у світі обірвала мільйони людських доль. Не минула страшна трагедія і наше село Новий Мерчик. Залишилося декілька чоловік, які пам'ятають голодомор і які можуть розповісти про нього, ще зберігається шанс засвоїти урок історії не заочно, за підручниками, а через безпосередній контакт з нею. Але з кожним кроком така можливість зменшується. Голодомор віддаляється у часі. Проте, його страшний спадок продовжує тиснути. Щоб його позбутися, необхідно залучити до процесу переосмислення голодомору весь народ України. Через декілька років зробити це буде дуже важко, а то й неможливо.

З розповідей людей, що пережили голодомор 1932-1933 років випливає жахлива картина народного горя, що спіткала колись багате українське село. Розтягуючи на довше мізерні запаси, люди випікали хліб, добавляючи в борошно висівки, кору дерев, а коли зійшов сніг, збирали на полях і їли гнилу картоплю, буряки, продуктом харчування для багатьох було насіння диких трав, м'ясо загиблих тварин, собак, кішок, були випадки людодства...

На жаль, живих свідків тих жахливих днів вже не залишилося в селі, але ми маємо записи їх свідчень.

Свідчення Дорошенко Ганни Іванівни (дівоче прізвище Підгірна), 1927 року народження, уродженки села Новий Мерчик Валківського району Харківської області)

Я зростала у сім'ї з 5 осіб: у батьків крім мене було ще двоє синів. У страшні роки була млою, а тому дещо вже забула. Пригадую, зокрема, кашу, яку мама варила з висівок. Легше жилося тим, хто мав корову. У нас теж було своє молоко. Щоб корову ніхто не вкрав, то заводили її до сіней. Батько брав мотузку і прив'язував нею свою руку до вхідних дверей – аби прокинутися, коли грабіжники вночі спробували б зайти до хати. Зрідка батько їздив до Харкова, щоб обміняти молоко на борошно чи якусь крупу.

Їсти хотілося нестерпно. Знайдеш, було, декілька гнилих та мерзлих картоплин, зварити якоїсь юшки, а голод не втамовується.

Багато дітей у той час потрапляли до дитячих будинків: в одних батьки померли, інших – не могли прогодувати, бо сім'ї були багатодітними. А наш батько не віддав нас до притулку. Говорив, що помре сам, то помруть і діти, а коли виживе, т виживе вся родина.

Пригадую, як жорстоко розправлялися тоді люди зі злодіями. Мені мама розповідала, як одна жінка за вкрадений у неї глечик молока відрубала руки восьмирічному хлопчику. Відрубала і кинула тіло до клуні, де нещасна дитина й померла від втрати крові.

Свідчення Полях Варвари Іллівни (дівоче прізвище Дорошенко), 1921 року народження, уродженки села Новий Мерчик Валківського району Харківської області)

У нашій сім'ї в роки голодомору проживало шість чоловік: дідусь з бабусею, батько, мати, брат і я. Важко довелося всім у ці роки: люди ходили по вулиці напівзбожеволілі, страшні, за крайчик хліба готові роздерти один одного, матері цуралися своїх дітей, не маючи чогось їм дати поїсти і невзможі дивитися, як їх діти повільно вмирають.

Наша сім'я пережила цей період завдяки корівки, яка годувала нас молоком. Було ще підбираємо трішки молочного, відвеземо в Люботин на базар, на виручені кошти купимо трошки хліба чи круп, борошна.

Адже в містах голоду такого не було. Привезти куплені продукти додому було проблемно. По поїздах шастала міліція і відбирала куплені в місті продукти, як тільки старалися довести додому хоч щось, адже приїдеш було додому, а вже з порога на тебе дивляться очі сповнені надією.

Батько був дуже доброю людиною, він не міг не поділитися з тими, в кого нічого не було, майже кожен день приводив когось додому, щоб нагодувати. Чим ми могли поділитися – ділилися: то черпак «баланди» наллємо, то млинець з висівок; що самі їли, тим і ділилися. Можливо, Бог і допомагав нашій родині за це.

Одного разу привів батько невеличку дівчинку, звали Катя, маленьке, сухе і закривавлене обличчя. Дівчинка залишилася сиротою, ходила по хатах і просила їсти, хто що дасть, коли дісталася нашої хати, то з голоду виїла собі щоку. На це було жахливо дивитися.

Рано чи пізно, але обов'язково кожна людина і весь народ хочуть осмислити своє минуле, знайти відповіді на запитання: Що з нами стало? Чому стало? Як стало? Минуле не належить нікому зокрема. Воно - надбання нинішнього і прийдешніх поколінь. На десятиліття можна закреслити архіви, можна прикопати в глибинах сховищ викривальні документи, можна замести сліди злочинів, можна просто переписати історію – на догоду диктаторам. Незважаючи на вчинене вбивство голодом мільйонів українців, спротив тоталітарному режиму продовжувався, набираючи різних форм.

Страхітливий злочин ніколи і нічим не стерти з пам'яті. Пройдуть роки, минуть десятиліття, а трагедія 1933 року все одно хвилюватиме серця людей. Вона завжди буде об'єднувати всіх живих одним спогадом, одним сумом, однією надією. Адже й нині живе у пам'яті народу прокляття тим, хто збиткував над його долею і життям.